

D E O V

Na virovitičkom mostobranu

POJAM VIROVITIČKOG MOSTOBRANA I KAKO JE DO NJEGA DOŠLO

Početkom oktobra 1944. godine, jedinice 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa NOVJ osloboidle su veći deo Podravine sa gradovima Podravska Slatina, Đurđevac, Virovitica, Čadavica, Kloštar i napale Koprivnicu. U toku novembra i decembra te snage su po naređenju Vrhovnog Štaba uskladile svoja dejstva sa ofanzivom naših snaga u Sremu, te ofanzivom jedinica 12. vojvodanskog korpusa i trupa 3. ukrajinskog fronta u Baranji i južnoj Mađarskoj. Kao rezultat dejstva 6. i 10. korpusa, u neposrednoj neprijateljskoj pozadini u Sremu i na Dravi stvorena je velika slobodna teritorija koja se na istoku prostirala do linije: Moslavina—Čadavica—Crnac—Feričanci a na zapadu sve do Koprivnice.

Na tu, u to vreme prilično veliku slobodnu teritoriju, u čijem se središtu nalazio najveći grad Virovitica (otud i naziv »virovitički mostorban«), radi obezbeđenja levog krila 3. ukrajinskog fronta u Mađarskoj prebačen je 8. decembra jedan puk 233. sovjetske divizije 75. streljačkog korpusa. Istog dana, nakon što je forsirala Dravu i zauzela Podravsku Moslavinu, na mostorban se prebacila glavnina 16. vojvodanske udarne divizije. Pošto se povezala sa jedinicama 6. i 10. korpusa, radi proširenja i učvršćenja slobodne teritorije, odnosno uslovno nazvanog virovitičkog mostobrana, 16. divizija preduzima ofanzivna dejstva na istok, u pravcu D. Miholjca i Sremskog fronta.

Tako se početkom decembra ovde formirala velika slobodna teritorija, koja se čvrstim povezivanjem na severu sa levim krilom 3. ukrajinskog fronta i položajima ostalih jedinica 12. vojvodanskog korpusa na levoj obali Drave postepeno

pretvorila u svojevrstan mostobran operativnog karaktera. Na jugu i zapadu ova teritorije oslanjala se na slobodnu teritoriju istočne Slavonije, Bilogore, Psunja i Moslavine.

Stvaranje tako velike slobodne teritorije u međurečju Drave i Save i u neposrednoj pozadini njenih frontova na Dravi i u Sremu, čija je površina iznosila oko 40.000 kvadratnih kilometara, zabrinulo je nemačku Vrhovnu komandu i pri-nudilo je da se pozabavi »sređivanjem prilika južno od reke Drave«, gde su »jake crvene snage kod Virovitice predstavljalje produženje ruskog fronta pred 2. oklopnom (nemačkom) armijom, koje su mogle vrlo lako da postanu aktivne i prema jugoistoku i prema severozapadu...«¹

Svesna te opasnosti, Komanda »Jugoistoka« preuzima krajem decembra svoju protivofanzivu. Pored ustaškog-domobranskih snaga jačine oko dve divizije, raspoređenih po obližnjim garnizonima oko virovitičkog mostobrana, u toj protivofanzivi učestvuju: glavnina 1. i 2. kozačke konjičke divizije, delovi 11. nemačke poljske vazduhoplovne divizije, jedan puk Poglavnikove telesne garde, 20. puk 1. domobranske divizije, Borbena grupa »Fišer« iz rejona Donjeg Miholjca, delovi Divizije »Stefan« iz okoline Osijeka i neke policijske snage.² Te snage, kao što ćemo videti, sve do pristizanja divizije 91. nemačkog armijskog korpusa nisu mogle da zabeleže veći uspeh u borbi protiv naših snaga na virovitičkom mostobranu.

Pošto je u toku 16. januara zauzeo sela Crnac, Suhom'aku i Čadavicu, protivnapadom brigada 16. vojvodanske divizije neprijatelj se 17. januara zaustavio na liniji: reka Drava—Sopje—k. 119—Senkovac (šuma)—Sibovac—Adolfovo Selo—Voćinski potok—Oskoruš pusta—Milanovac. Od sela Breštanovac front se zatim naglo povijao na jug\ preko sela Zdenci i Feričanci oslanjao na istočne padine planina Krndija i Dilj-gora.

Nekoliko dana pre 51. divizije, ili tačnije 16. januara 1945, na zapadni sektor mostobrana prešla je i 36. vojvodanska divizija. Ona je na sektoru Vukosavljevica—Turnašica—Sedlarica smenila sa položaja 33. diviziju 10. hrvatskog korpusa. Tako se 18. januara na virovitičkom mostobranu našla cca 3.

¹ Oper, dnevnik Komande »Jugoistok«, VII, br. 2706/8.

² VII, k. 291, reg. br. 1—1/3; k. 292, br. '5—1/2; k. 215, br. 1—4.

armija JNA sa 6., 10. i 12. korpusom NOVJ. Istog dana sa mostobrana su se povukli delovi 233. sovjetske divizije.

Postojao je još jedan razlog hitnog prebacivanja 3. armije na virovitički mostobran. Bila je to situacija na Sremskom frontu. Tamo su Nemci 17. januara, prikupivši jake snage iz grupacije generala Lera koja se povukla iz Grčke, preduzeli snažnu ofanzivu protiv divizija naše 1. armije u Sremu. Iznenadivši jedinice 21. srpske divizije kod Otoka i Komletinaca, neprijatelju je još istog dana pošlo za rukom da probije Sremski front, povrati Šid i ugrozi Sremsku Mitrovicu. U takvoj situaciji Vrhovni štab NOVJ naređuje Štabu 3. armije da sa svojom istočnom grupom divizije (16. i 51. divizija 12. korpusa i 12. divizija 6. korpusa) hitno preduzme ofanzivna dejstva u Podravini, posebno u pravcu D. Miholjca i Našica, kako bi se olakšao položaj naših jedinica na Sremskom frontu.³

Bili su to, dakle, veoma ozbiljni razlozi za ovako usiljeni marš vojvodanskih divizija iz Baranje preko južne Mađarske do Slavonije i Podravine. Prvi put posle beogradske i batinske operacije i sa pristizanjem glavnine Grupe armije »E« iz Grčke, brojčana i tehnička premoć neprijatelja na ovom sektoru jugoistočnog ratiša došla je do ponovnog izražaja a time je i operativna inicijativa, ne zadugo, prešla na njegovu stranu. Otud i naš prelazak na virovitički mostobran i teške žrtve date na njemu imaju svoje veliko istorijsko i strategijsko opravdanje.

Pravo iz marša — u napad!

Zadatak 51. vojvodanske divizije bio je da odmah po pristazanju u rejon D. Bazije—Dobrović jednom svojom brigadom (Sedma vojvodanska) napadne neprijatelja pravcem: Adolfovovo Selo—Adolfovac—Čadavica, drugom brigadom (Osma vojvodanska) da napadne uporišta u selima Suhomlaka i Crnac i da, pošto ovlada levom obalom Novog Dravskog kanala, radi

³ Zapadna operativna grupa imala je zadatak da izvrši pritisak u pravcu Koprivnice i Bjelovara. Tu grupu sačinjavale su 33. i 32. divizija 10. korpusa, 40. divizija 6. korpusa i 36. divizija 12. korpusa.

prodora prema Čadavici ubaci i svoju treću brigadu (Dvanaestu vojvođansku), četrnaesta slovačka brigada zadržana je u korpusnoj rezervi na prostoriji Petrovo Selo—Grabić.

Šesnaesta vojvodanska divizija, na levom krilu, sa dve brigade napadala je pravcem: Vranješevac—šašovo—Starin, a jednom brigadom pravcem: Noskovci—Čadavica sa zadatkom sadejstvovanja jedinicama 51. divizije u napadu na Čadavicu. Petnaesta vojvodanska (mađarska) brigada postavila se u rejonu s. Milanovac—D. Predrijevo sa zadatkom obezbeđenja desnog boka 51. divizije.

Zamisao Štaba Korpusa bila je da istovremenim napadom dveju divizija sa juga i zapada nabaci neprijateljske snage na Karašicu i time likvidira veoma opasnu njegovu izbočinu u rejonu Čadavice.

Postupajući po zapovesti Štaba 51. divizije. Štab Osme brigade je ne čekajući na pristizanje svih jedinica odlučio da sa svoja tri tek pristigla bataljona odmah preduzme napad na uporište Suhomlaka i Crnac. Napad je otpočeо u 3 časa 20. januara. Pošto su prešli Voćinski potok i bez borbe zauzeli selo Bjelkovac i pustaru Oskoruš, koju su Nemci bez borbe napustili, 2. i 3. bataljon su produžili na Suhomlaku i lomeći žilavi otpor neprijatelja u poslepodnevnim časovima uspeli da ovladaju većim delom sela. U predvečerje neprijatelju je pri-stiglo pojačanje pa su naše jedinice bile prinudene da se povuku na svoje polazne položaje. Za to vreme, 1. bataljon, čiji je cilj napada — selo Crnac, bio najviše udaljen, napad na ovo uporište otpočeо je tek u 6 časova ujutru. Već u prvom jurišu bataljon je uspeо da prodre u uporište, ali se i on usled dolaska neprijateljskih tenkova morao povući iz sela.

Sutradan po pristizanju i 4. bataljona obnovljen je napad na oba uporišta, s tim što su na Suhomlaku napadali 3. i 4. bataljon, a 2. bataljon je imao zadatak da preseče komunikaciju između Suhomlaka i Crnaca i spreči neprijatelju uzajamnu ispomoć. Prvi bataljon je takođe obnovio napad na Crnac, ali samo radi vezivanja ovih snaga za sebe. Neprijatelj je pružio veoma žilav otpor u Suhomlaci, a uz to mu je pri-stiglo i novo pojačanje, pa su naše jedinice bile prinudene da se povuku, i to: 3. bataljon u Bjelkovac, 4. na pustaru Oskoruš, 2. na pustaru Krivaja, dok je 1. bataljon ostao i dalje na prilazima s. Crnac.

Naši gubici u dvodnevnim napadima na Crnac i Suhomlaku, prema operativnim podacima, iznosili su 38 poginulih, 10 nestalih i 117 ranjenih. Po naknadno utvrđenim podacima, ti gubici su bili i veći.⁴

»Ovako veliki gubici su pored ostalog, svakako, nastali i zbog uslova pod kojima su ove borbe vodene, kao što su mraz, veliki sneg, velika hladnoća (do -25°C), slaba odeća, a pored toga neukopavanje, slabo iskorišćavanje artiljerijske preprema...«⁵

Ostavimo za sada suvoparne operativne i faktografske podatke i pogledajmo kako su ove borbe i svoj prvi susret sa Slavonijom doživeli borci Osme vojvodanske.

— Najteže mi je palo ono čekanje za prolaz na obali Drave — priča Mita Bugarski, tadašnji pom. komesara 3. čete 3. bataljona, sada ppukovnik u penziji iz Novog Sada. — Vetar fijuće i briše ogolele obale. Sa reka dopire škripa ledenih santi, mraz sve više steže. Neko pokušava da odseče omanje drvo i podstakne vatru oko koje se okupila poveća grupa boraca. Privlačim oprezno vatri prvo jednu, a zatim i drugu cipelu otvrđle kao kost. Miris nagorele kože i tekstila opominje nas da se neko od nas previše približio vatri.

Posle prelaska reke, sneg postaje dublji. Nema više ni utabanih i zaledenih staza, pa smo prinuđeni da sami i na smenu pravimo prtinu kroz podravske šikare i polja. Ubrzo nailazimo na neko naseljeno mesto. Po starim, neomalterisanim, dugim zgradama zaključujemo da se radi o nekom poljoprivrednom dobru. Učinilo mi se da ovde nismo poželjni noćni gosti. Tu smo se malo odmorili a zatim produžili za s. Sopje. Ljudi su ovde daleko topliji i prijazniji. Nude nas da uđemo i sklonimo se od snežne mečave. Lože vatre, nude nas krompirom iz rerne i pečenim bundevama iako i sami nemaju dovoljno. Štabovi nas opet požuruju. Stalno negde žurimo. Noge odavno već ne osećam. Idem na njima, bolje reći nabadam kao na štulama i ukrućenim letvama.

Kažu da nam je cilj — Dobrović! Jedva čekamo da stignemo u to selo. Tu je, kažu, neprijatelj. Imam utisak da svi

⁴ U napadu na Crnac, samo 1. bataljon je imao 22 poginula, dok je u napadu na Suhomlaku poginulo 38 naših boraca.
⁵ S. Savić, 51. vojvodanska divizija, Beograd 1974, 73.

priželjkujemo i sudar sa neprijateljem, samo da se jednom završi ovaj nemogući marš po dubokom snegu i vejavici. Najzad stižemo i u Dobrović. Prolazimo ga bez trenutka odmora i zadržavanja. Prelazimo i Voćinski potok i ulazimo u Bjelkovac. Ovde već čujemo mitraljeske rafale i pojedinačnu paljbu. To nas uverava da smo najzad stigli na svoje pravo odredište. Prekriveno snegom, sa ponekim četinarskim drvetom i malim kućicama iz kojih se kroz snežne pahuljice probija dim, selo Bjelkovac mi liči na one romantične novogodišnje čestitke i razglednice. Poneki žitelj sela stoji ispred razgrnutog snega i svojih vrata i poluzainteresovan posmatra našu kolonu. Zavidim mu, ne zato što neće već u sledećem trenutku uleteti među kuršume, nego što može kad god zaželi ući u sobu i stati pored tople peći, koja u tom trenutku predstavlja nedostizni san svakog našeg do srži prozeblog i premorenog borca. Ne znamo ni šta nam ovi ljudi misle i na čijoj su strani. Možda im je i sasvim svejedno čija smo vojska i jedino žele da nam što pre ugledaju leda...

Paljba se pojačava i naše čelo brzo zauzima rastresiti borbeni poredak. Sada i meci zvižde sve bliže oko nas, ali najviše sa našeg desnog boka. Okrećemo se poludesno i iz kolone dobijamo razvijeni streljački stroj. Ubrzavamo kretanje. Ottvaramo povremeno vatru i približavamo se nekim zgradama. Upadamo u to naselje, kažu da je to pustara Oskoruša. Pretresamo štale, senjake, stambene zgrade iz kojih su se Nemci tek povukli u Suhomlaku. Odande sada dobijamo sve jaču vatru i pripremamo se za napad na ovo uporište.

Milan Stokuća, komandir voda, zahteva da on sa svojim vodom prvi upadne u Suhomlaku, jer to je njegovo selo iz kojeg su ustaše proterale njihove porodice još 1941, pa je nastavio život u Banatu...

Posle kraćeg sređivanja i pripreme na pustari, energično krećemo na Suhomlaku. Vatra neprijatelja je sve snažnija, ali su naši gubici neznatni. Jedan kanal poslužio nam je kao solidan zaklon da se približimo selu na jurišno odstojanje. Vršimo tzv. vatrenu pripremu i posle kratkotrajne brze paljbe zasneženom ravnicom razleže se naše poznato i gromoglasno — Urrraaa!

U tom trenutku svi kao da smo dobili krila. Krv je naglo zastrujala našim venama i raskravila zamrznute udove, odag-

liala umor i mraz koji je sa prvim sutonom počeo ponovo da steže i napunila nam grudi borbenim zanosom. U skokovima se približavamo prvim kućama, ulećemo u bašte i dvorišta. Ratoborno krčimo sebi put kroz ulice Suhomlake. Nemci se ogorčeno brane sa svakog prozora, iza vrata i poprečnih zidova. Sada već na sve strane leže mrtvi ranjeni, naši i neprijateljski. Čuju se jauci i dozivi za pomoć. Ti dozivi su daleko češći na nemačkom jeziku, jer naši ranjenici brzo ostaju za našim leđima.

Zaneti borbenim žarom, negde na sredini sela zastajemo iznenadeno. Iz jedne ulice sve bliže i razgovetnije začuli smo zloslutno bruhanje motora i škripu tenkovskih gusenica. Brzo tražimo zaklone, pripremamo ručne bombe, očekujemo dejstvo naših protivtenkovskih pušaka i topova. U prvi sutan vatrica dostiže svoju kulminaciju. Koncetričnom vatrom zaustavljamo prvi protivnapad nemačke pešadije podržane tenkovima. Utvrđujemo se na dostignutim položajima. Bolničarke izvlače naše ranjenike. Na mrtve, naše i neprijateljske vojнике, koji leže svud oko nas, po snegu, ukočeni od mraza i teško se raspoznaju, niko u ovim trenucima i ne misli... Svi smo osećali da je to trenutak odluke i prelamanja situacije. U centru sela razvija se obostrana paklena vatrica iz svega raspoloživog naoružanja. Zaklanajući se iza uglova pojedinih zgrad i poprečnih ulica, nemački tenkovi polako ali sigurno potiskuju pojedine naše delove iz centra uporišta. Na svaki ispaljeni hitac iz naših protivtenkovskih oruđa oprezno zastaju i otvaraju žestoku topovsku i mitraljesku vatru... Željno očekujemo pad noći, kada će se tenkovi, prepostavljamo, povući iz borbi a mi nastaviti napad... Umesto toga, kao grom iz vedra neba pogaća nas naređenje da se povučemo iz sela na kanal sa kojeg smo krenuli u napad.

Organizovano i polako po delovima izvlačimo se, zadržavajući se povremeno na pojedinim linijama da bismo omogućili da se izvuku naši mrtvi i ranjeni drugovi. Na izlazu iz sela, kraj malog dryoreda, ugledali smo nekoliko naših poginulih drugova. Među njima je i vodnik Milan Stokuća. Nije imao sreće ni da poslednji put vidi svoje rodno ognjište i selo kojem je želeo doneti slobodu.

Sa povlačenjem iz Suhomlake i saznanjem o neuspelom napadu kao da nam se vraćao i onaj višednevni umor i iscrp-

Ijenost. Teško se probijamo preko snežne ravnice posute leševima i izrovane kraterima mina i topovskih granata. Nekako pod kišom neprijateljskih metaka dovlačimo se do ivice plitkog kanala. Prevalujemo se u njega potpuno utrnuli od zime i umora. Ravnodušno osluškujemo eksploziju topovskih granata i rafale tenkovskih mitraljeza koji paraju vazduh iznad naših glava.

U kanalu vršimo poravnanje i popunu municijom koju su nam u međuvremenu naši ekonomi doturili na malom rastojanju od nas. Pozadi jednog stoga sena zaustavio se nemački tenk i otvara brzu paljbu iz svojeg naoružanja po pustari, udesno od nas. Naši minobacači i artiljeri pokušavaju da ga učutkaju. Uprkos nekoliko eksplozija u njegovoј neposrednoj blizini, on i dalje nastavlja svoju ubitačnu vatru. Ono što nisu uspeli naši artiljeri, učinio je puškomitraljezac Aldum iz naše čete. Rafalom zapaljivih metaka on pali stog sena i nemački tenkista brzo menja položaj i praćen vatrom naših minobacača beži u selo...

Ponovo dobijamo naređenje za napad. Ponovo odjekuje snažno »ura!« i brza paljba sa obe strane, ali sada još žešća sa neprijateljske. Ovoga puta neprijatelj je bio daleko nadmoćniji pa naši streljački strojevi nisu uspeli da se dokopaju ni prvih kuća u s. Suhomlaci i ponovo smo se našli na svojim polaznim položajima.

Ubrzo naš bataljon dobija smenu i povlači se pored pustare u Bjelkovac. Boreci moje čete nose sa sobom i svoju poginulu neustrašivu drugaricu Milicu Krkanović Milu, bolničarku iz Čerevića. Nisu hteli ni mrtvu da je ostave na bojištu iz zahvalnosti za svu onu požrtvovanost koju je pokazivala prema svojim drugovima u dosadašnjim borbama.

U Bjelkovac ulazimo krajnjim naporima od umora otupeli na sve spoljne osete i nadražaje. Mene je tek sada zahvatila neka drhtavica kao posle teškog psihičkog i fizičkog transa i šoka. U koloni našeg bataljona nema preko 100 njegovih boraca. Od meni poznatih i dragih likova sa Jabuke na Fruškoj gori nema Milanka Čirića, zam. komesara 3. bataljona, iz Bešenova, Todora Bugarskog, mog rođaka i komesara čete, iz Tovariševa, Petra Zlatića Karabaša, dobrog mitraljesca i komandira čete, iz Čerevića, Milana Stokuća, komandira voda, i mnogih drugih...

Miku Esapovića, komesara 2. čete 3. bataljona, najteže je pogodio gubitak komandira njegove čete i starog druga iz Fruškogorskog odreda Pere Zlatića Karabaša. Mika je tada morao preuzeti i njegovu dužnost i preduzeti manji protivnapad da bi njega i još nekoliko teško ranjenih drugova izvukao iz borbe.

Tom prilikom — tvrdi Esapovič, naročito se istakao jedan borac, student, rodom iz okoline Subotice, koji se dотле nije isticao. Drugovi su ga čak smatrali plašljivkom. On je u jednom trenutku pretrčao brisani prostor, zgrabio teško ranjenog puškomitraljesca zv. Vrabac iz Rume, izvukao i njega i njegov puškomitraljez a onda osuo besomučnu vatru po Nemcima koji su jurišali. Ubio je jednog nemačkog oficira i zaplenio njegov automat sa torbicom i topografskom kartom sa ucrtanim rasporedom njihovih jedinica na tom sektoru.

Miki Esapoviću takođe nije jasno ko je i zašto izdao tada naredenje za povlačenje iz Suhomlake, jer nas je novi napad, koji je odmah zatim usledio, stajao još većih žrtava a jednom već zauzeti i napušteni položaji nisu se mogli zauzeti u ponovljenom napadu. Po njegovom mišljenju, i na sektoru njegove čete nemački tenkovi su već bili zaustavljeni a produženje borbe u selu ostavljalo je i nama i neprijatelju podjednake šanse za borbu, jer smo tu imali veću zaštitu od nesnosne hladnoće i ubitačne vatre. Sem toga, noć se već spuštala i time umanjivala efektivnu upotrebu tenkova, jer su od njihovih i naših granata bile zapaljene mnoge kuće pa je bojište bilo osvetljeno i omogućavalo lako gadanje neprijateljskih ciljeva. Kasnije je neprijatelj dobio pojačanja pa mu nije bilo teško da odbije naš ponovljeni napad.

Po mišljenju Jovice Jerkova, komesara 1. bataljona, koji je posle dužeg bolovanja ponovo došao u Brigadu uoči napada na Crnac, zakašnjenje 1. bataljona, do kojeg je došlo zbog veće udaljenosti ovog uporišta od pustare Oskoruša, nije se mnogo odrazило na napad 2. i 3. bataljona na Suhomlaku. Naprotiv, neprijatelj je posle napada na Suhomlaku bio daleko obazriviji i spremno je dočekao napad 1. bataljona.

— Već na prilazima Crncu naišli smo na jaku zasednu vatru Nemaca obučenih u bela maskirna odela. Za razliku od njih, naši borci u različitim uniformama, među kojima je bilo podosta crnih zimskih kaputa, predstavljali su odlične mete

na zasneženoj beloj ravnici. Uvidajući da će na tako ravnom i brisanom prostoru svi izginuti, naši borci su i ne čekajući na komandu za prenos vatre naše artiljerije poleteli napred u želji da se što pre dohvate prvih kuća. Tamo su dograbili Nemce za guše i počeli ih potiskivati iz sela. Tada im je naišlo pojačanje u tenkovima. Naši protivkolci i još mlađi i neiskusni artiljeri zbog dubokog snega i puteva bez pritina i brojnih kanala nisu mogli blagovremeno da intervenišu. Zato smo i bili prinuđeni da se izvučemo bliže njihovim položajima i tu na prilazima selu zaustavimo protivnapad nemačkih tenkova. Sem toga, velike gubitke pretrpeli smo i zbog neuvežbanog sadejstva napada naše pešadije i sopstvene artiljerijske podrške. No i pored toga, moral naših boraca bio je na zavidnoj visini. Ne očekujući mnogo od svojih mlađih i nedovoljno iskusnih artiljeraca, oni su najčešće ručnim bombama i golim grudima naletali na neprijateljske bunkere, utvrđena mitraljeska gnezda i sačekivali nemačke tenkove. To, uostalom, potvrđuju i relativno veliki gubici. Preko 30 poginulih i nestalih i dva puta više ranjenih i promrzlih boraca iz i. bataljona i to u toku samo jednog dana, 21. januara 1945. godine.

Među prvima u ovoj borbi teško je ranjen i komesar toga bataljona Jovica Jerkov, kome je posle dužeg bolovanja to bila prva a ujedno i poslednja borba u Osmoj brigadi posle Subotice.

Pošto još neki borci, učesnici u ovim borbama, za neuspeh kod Suhomlake i Čađavice, pored izuzetno teških vremenskih i terenskih uslova, navode i nedovoljno iskustvo i neusklađenost dejstva između pešadije i naše mlade artiljerije, evo šta o tome kažu sami artiljeri:

Košta Dejić, komesar 3. baterije artiljerijskog diviziona Brigade, iz Vrdnika, tvrdi da je on sa svojom baterijom kod Suhomlake bio pridodat 2. bataljonu, da se njihova baterija nalazila u prvoj borbenoj liniji. Teškom mukom, sa malo zakašnjenja i uz pomoć pešadije uspeli su da doguraju svoja 4 topa, protivkolca od 45 mm, do pustare Oskoruš, a zatim i do Suhomlake. Odатле su na zahtev komandira pešadijskih četa uništili nekoliko bunkera i vatrenih tačaka, zapalili nekoliko kuća iz kojih su tukli nemački mitraljezi. U tim borbama jedan top im je bio oštećen a nekoliko artiljeraca je izbačeno iz stroja, jer su Nemci svoju minobacačku vatru, a kasnije i

tenkovsku, usmerili na naše topove. Kad su naišli neprijateljski tenkovi, da ne bi pali neprijatelju u ruke, komandant 2. bataljona Živko Sudarski naredio je da se povuku sa jugozapadne ivice sela, pozadi kanala odakle se krenulo u napad. Odatle su uspeli da zaustave dalji prodor nemačkih tenkova, ali su ubrzo dobili naredenje da se povuku još dublje na putu Oskoruš ipst. Krivaja...

Dobija se utisak da su komandanti bataljona kojima su artiljeri bili pridodati, sasvim opravdano, više strepeli da im pridodata oruđa ne ostanu odsećena od neprijatelja i zaglavljena negde u dubokom snegu i zavejanim putevima i kanalima. To donekle objašnjava činjenicu da su prvi udar neprijateljskih tenkova u selu Crnac i Suhomlaka izneli na svojim plećima vodovi protivtenkovskih pušaka i bombaši.

I Dušan Karavidić je bio »novopečeni« artiljerac u borbama na virovitičkom mostobranu. Njegov ratni dnevnik, koji smo napred već nekoliko puta koristili, ima snagu autentičnog dokumenta. Zato ga i ovde doslovce citiramo:

»... Ponovo smo u Slavoniji... Cela Brigada, istim putem kao pre mesec dana, njen 1. bataljon, samo u obrnutom prvcu i po daleko žešćoj hladnoći, prebacila se preko Drave u Podravsku Slatinu, a odmah zatim je produžila na front. Izgleda da se spremaju velika ofanziva u Slavoniji u koju se uključuju i četiri brigade 51. vojvodanske divizije.

Danas je izvršen veliki napad na selo Suhomlaka, inače jako fašističko gnezdo. Ja sam u međuvremenu prebačen u artiljerijski divizion i top od 45 mm (ruski), čiji sam član posade, dospec je u prvu borbenu liniju, na oko 300 m od prvih kuća sela. Počeo je da pada mrak, a mi smo po do sada najstrašnjem mrazu, gladni i još umorni od dugog marša, zaposeli svoj položaj. Učestalom paljbom tukli smo selo ne bi li iskalili svoj bes na nevidljivom neprijatelju. Međutim, ni on nije spavao. Naš položaj je otkriven i mi smo začas bili obasuti minobacačkom vatrom, praćenom paljbom iz mitraljeza i pušaka. Skoro su nam uši zaglušile od silne eksplozije jedne mine koja je pala u našoj neposrednoj blizini. No, bili smo dobro ukopani i zaklonjeni i ništa nam se nije desilo.

Bitka i dalje traje bez prekida, a zima, ta strašna zima, prodire nam do kostiju. Nebo je sasvim vedro, puno zvezda i

to hladnoću čini još nesnošljivijom. Uzimamo sneg, trljamo njime ruke i lice, malo nam je toplije, ali samo za kratko. Tutnje naši topovi i minobacači, štepuju mitraljezi, ciče puške i automati. Neprijatelj nam odgovara istom merom, a vreme, to nesnosno vreme, oteže se u bezkonačnost. Ispred nas je pešadija, skoro bez zaklona punih 6 sati i povremeno pokušava jurišati napred, ali stalno biva odbijena na polazne položaje.

Nismo već znali za sebe, kada je došla zapovest za povlačenje. Smena! Iskreno rečeno, ne znam sa kakvim sam osećajem i grimasom na licu dočekao drugove koji nas zamenjuju na položaju i koje čeka isto što smo i mi doživeli za ovih 6 sati. Kažu docnije da smo očajno izgledali. Bila je ponoć, sve misli su nam bile usmerene samo na toplu prostoriju koja nas očekuje, to nas je teralo da živahnije zakoračamo. I kad smo najzad stigli, zagrejali se i pojeli komad neslanog hleba, začas je bilo sve zaboravljen...»⁶

Anki Đukić Crnoj, dvadesetogodišnjoj omladinki iz Stejanovaca i političkom komesaru 2. čete 2. bataljona, sećanje na Suhomlaku izaziva i danas teške potrese. Na to je neprestano opominju promrzle noge zbog kojih je morala biti preneta i zadržana u armijskoj bolnici u Virovitici.

— To i nije ono najteže što sam tada doživela — kaže Anka. — U jednom trenutku, prilikom povlačenja iz Suhomlake, štitila sam odstupnicu jednoj grupi boraca moje čete. Nisam ni primetila kad su mi, dok sam ležala pored jedne seoske zgrade, iz dvorišta iznenada i s leđa prišla dva gestapovca. Ocenivši da pred sobom imaju ženu, rešili su da me uhvate živu.

— Halt! Hende hoch! (Stoj! Ruke uvis!) — dreknuh su dok sam ja gadala svojim automatom grupu Nemaca koja je upadala u susedno dvorište. Skočila sam kao oparena i potrcala preko dvorišta prema nekom (koikošnjcu. Pošli su za mnom bez pucanja. Jedan od njih, onaj mladi i jači, koristeći očišćenu stazu, istrčao je pred mene i preprečio put, likujući. U padu i magnovenju pritisnula sam obarač svoga automata. Kratkim rafalom presekla sam ga preko grudi i brzo se okrenula prema onom drugom, koji me je već pristizao. Videvši

⁶ D. Karavidić, *Bitka kod Suhomlake, Bilten 8.* VUB, br. 6/74, str. 44—45.

šta sam učinila sa njegovim drugom, zastao je kao opčinjen, ispustio svoj automa i kleknuo u sneg. Sklopljenih ruku počeo je da me preklinje, plače i moli da mu poštедим život jer ima sitnu decu...

— A hteo si me živu?! Mizerijo švapska — odgovorila sam mu kipteći od besa... Kožu bi mi oderali da ste me uhvatili mislila sam dok sam ga udarala kundakom ruskog drvenog automata »špagin« po zajapurenom i crvenim pegama išaranom licu... Ostvila sam ga tako sa krvavom njuškom u snegu, pokupila njihove automate i uputila se za svojim drugovima...

Tada su me ponovo povitlali. Ovoga puta njih trojica. Nisu se više usudivali da mi se približe, ali su zato pucali za mnom, sve dok nisam zamakla za neku ogradu. Tek tamo kod groblja, ispred Suhomlake, spopala me neka drhtavica, bes i strah istovremeno. Prelazeći preko nekog kanala, upala sam kroz led u vodu do kolena. Iščekujući naredenje za novi napad na Suhomlaku, ostala sam tako sa sleđenim nogama sve do zore. Onda su me preneli u ambulantu...

Napomena autora

Ankica Crnoborac Danka, nosilac Partizanske spomenice i tadašnji omladinski rukovodilac 2. bataljona, tvrdi da je tu kod Suhomlake, gazeći kroz neki kanal, ostao posle toga na položaju promrznutih nogu ceo jedan vod 2. bataljona i da su mnogima posle toga amputirane noge, prsti ili stopala.⁷

Njoj lično ostao je u sećanju podvig Jefte Jankovića, zamenika komandanta 2. bataljona, rodom iz Banoštra. On je u Suhomlaki, naišavši na jedan dobro zamaskirani i snégom pokriveni bunker, iskočio na njegovu kupolu i ručnim bombarama uništio njegovu posadu. Isto tako, u sećanju joj je ostala i jedna drugarica, bolničarka, kojoj je neprijateljski bacac otkinuo nogu a ona je sve vreme pevala. Na žalost, nije zapamtila njeni ime iako je bila njen skojevski rukovodilac. Ankica takođe tvrdi da je zam. komesara 3. bataljona Milanko Čirić Miloća poginuo nekoliko dana kasnije u napadu na Čadavicu, a ne kod Suhomlake, i da je tom prilikom jedan nemacki kamion naleteo na minu koju su u snegu postavili naši mineri. Nasuprot tome, Draginja Lukić, koja je zamenila Mi-

⁷ Nismo utvrdili o kojem vodu je reč, ali pretpostavljamo da je on bio iz 2. čete, iz koje i Anka Đukić Crna, koja se povlačila prema groblju j. zapadno od Suhomlake.

loču na dužnosti komesara bataljona, Košta Dejić i dr. tvrde da je to bilo kod Suhomlake. Na žalost, u knjizi poginulih Osme vojvodanske brigade nije zabeleženo ime Milanka čirića, kao ni mnogih drugih poginulih boraca. Otud se i operativnoj dokumentaciji mora pribaziti krajnje kritički i odgovorno.

Za njom je tugovala cela četa

»U jeku najžešćih borbi na batinskom mostobranu, u Brigadu je došla grupa novih bolničarki. Većinom su to bile omladinke iz tek oslobođene Subotice i severne Bačke. Te devojke su se dobrovoljno javile na šestostonedeljni bolničarski kurs, posle kojeg su raspoređene u jedinice. U našu 2. četu 4. bataljona došle su njih dve, Mileva Knežević i Sofija Novković zvana Žoki, tako da ih je sada sa Milicom Jović i Biljanom Vasiljev bilo četiri.

Jednu od njih, Milevu, znao sam od ranije iz videnja. Živila je u Subotici i dolazila je u moj kraj. Od prvog susreta, tu na položaju, ponašali smo se kao znanci, ali sam pazio da nam se ne zameri na familijarnosti. No, zahvaljujući prvenstveno njoj, do toga nije došlo. Drugarice su brzo sa svima uspostavile tople drugarske odnose.

U njima se, verovatno pod uticajem ratnih strahota, probudio onaj, za te uslove još nedovoljno objašnjen, sestrinsko-materinski odnos prema čitavom kolektivu — četi. Poput brižne majke, najstarije sestrice, domaćice, stalno su nešto bri nude o nama. Četa im je uzvratila odgovarajućim osećanjima. A pre svega prema njoj Milevi. Ona je u svemu tome ipak bila nekako iznad ostalih i svojim primerom je za sobom vukla svoje drugarice.

Takva atmosfera razoružavala je jednog po jednog borca. Grube reči i psovke, toliko svojstvene muškarcima, pogotovu ratnicima, same su se po sebi presecale, gasile u njihovom prisustvu. Okoreli borci, ratnici, pred njima su se pretvarali u pravu decu.

Zahvalnost za brigu i pažnju drugarica borci su izrazili u reči — mamica. Tako je četa nazvala Milevu. Niko ne bi znao da kaže ko je prvi izgovorio tu reč. Nastala je spontano i svi će je brzo prihvatići, tako da će joj kasnije retko ko, sem četnog čete, znati pravo ime.

Ona i njene drugarice bile su uvek na nogama, stalno u nekom pokretu. Obilazile su na brzinu improvizovane ležaje u šumi i brinule da li su dovoljno sigurni od vlage, da li je potrebno navući još suvog lišća... Uvek je trebalo nekome pribiti dugme, zakrpiti neki deo odeće, oprati veš. Ujutro su obavezno pripremale rastvor hipermangana za ispiranje grla. Nakon dugog marša nekom bi stradale noge. Trebalo mu je prebiti plikove. Kuvali su čaj za prehladenog druga, od meštana nabavljale mleko. Vodile su naoko bezuspešnu borbu protiv uvek prisutnih vašiju i radile mnoge druge poslove.

Zato su naše bolničarke često bile pohvaljivane i dobijale priznanja kao i svi drugi istankutiji borci. Mamicu su nekoliko puta pohvalili stabovi bataljona i Brigade.

Najveće priznanje za našu četu je bilo kada je usvojen predlog da Mamica bude jedan od tri predstavnika naše Brigade na I kongresu USAOJ-a Vojvodine, koji se održavao krajem decembra 1944. u Novom Sadu...

Ubrzo posle toga bila je odlikovana, a pre nego što smo krenuli za Slavoniju, dobila je čin vodnika...

Onda smo se našli pred Suhomlakom, uporištem koje je trebalo osvojiti i tako proširiti slobodnu slavonsku teritoriju.

Streljački stroj se razvio duž nepreglednog snežnog polja. Oko neprijateljskog uporišta sve više se stezao naš obruč.

Još samo 200 koraka... još 150, pa smo pred protivničkim bunkerima. Neprijatelj još ne otvara vatru. Po grupama se prebacujemo kroz sneg koji nam dopire do iznad kolena. I tada, kao gradonosni pljusak zasuše nas ubitačna zrna. Preko snežnog polja proključao je vatreni pakao. A naš jurišni stroj kao da je gubio dah, da bi se na kraju ušančio u nesigurnim snežnim zaklonima.

Naša Mamica nije tražila zaklon. Ona se uporno probijala kroz duboki sneg koji je već bio natopljen krvlju naših boraca. Gubici su bili sve veći. Ranjenicima je, sem krvavljenja, pretilo i smrzavanje. Zabrinutim pogledom pratili smo kako povijena nad nekim ranjenikom, smirenio, kao da je u nekom previjalištu, previja rane. Zatim trči dalje i opominje svoje drugove da se pokrenu iz snežnog zagrljaja, zauzmu bolji zaklon.

Naš juriš se zakopao u jednom kanalu nadomak samog sela. Dalje se nije moglo. Čekali smo da se nešto desi, ali nismo ni sami znali šta.

— Mnogo drugova nam je ranjeno i izginulo — rekla nam je Mamica tužna i uplakana. — Zamisli! — rekla mi je pošto se malo smirila. — Pred sam napad, Marko je protrčao pored mene i sav zaduhan doviknuo mi: »Zaspao sam u štali, nisam čuo za pokret!« Nije prošlo ni par minuta kad su doneli prve ranjenike. Marko je bio među njima. Dum-dum metak ga je zakačio iznad samog srca. Znala sam da mu nema spasa i tada sam pomislila: Šteta što nije ostao i dalje u štali da spava. Sada bi bio živ. Ubrzo je umro.¹

Sumrak se već spuštao, a mi smo još stajali na istom mestu. Svaki pokušaj izlaska iz kanala plaćao se krvljtu. Čekali smo noć i dalja naređenja. Obrisi sela gubili su se u tami. Motrili smo na neprijatelja i skakutali po kanalu kako bismo se bar koliko-toliko zagrejali.

Iznenada, kada smo to najmanje očekivali, do nas je dopro prigušeni jauk. Ko je to sada bio na redu? Niko od nas nije pomislio na Mamicu, jer govorili smo: »Nju metak neće!« A bila je baš ona. Kad smo joj priskočili, ležala je na dnu kanala i grčila se od bolova. Dok je previjala našeg poslednjeg ranjenika, jedan zalutali metak pogodio ju je u čelo.

Dva druga je odmah ponesoše prema pozadini. Kad su došli do prvog zaklona, Mamica je već bila mrtva. Inje je obavilo krhki venac smrti na njenoj plavoj kosi. Niko od nas nije se stideo da zaplače...²

Napad na Čađavicu

Nekoliko dana predaha, od 22. do 24. februara, na istočnom sektoru virovitičkog mostobrana dobro je došao našim iscrpljenim i promrzlim borcima i jedinicama. Na frontu je zavladalo relativno zatišje koje je povremeno remetila, obostrana artiljerijska i minobacačka vatra. Dok su se jedinice po

¹ Reč je o desetaru Marku Kulundžiću iz Komletinaca u Sremu.

² D. Jelić, cit. feljton u listu *Front* od 24. X 1975.

bataljonima i na smenu odmarale i sređivale, na frontu se prištupilo ubrzanim utvrđivanju posednutih položaja.

Ceneći situaciju na ovom sektoru fronta, Štab 12. vojvođanskog korpusa konstatiše da je neprijatelj, uvodeći u borbu tek pristigle delove 263. pešadijske i 11. vazduhoplovno-pešadijske nemačke divizije, uz podršku jedne čete tenkova i artillerije, prodro preko Novog Dravskog kanala i Karašice i na njihovoj levoj strani obrazovao jednu poveću izbočinu sa mestima Crnac, Suhomlaka, Adolfovac i Čadavica, koji se ubrzano pretvaraju u utvrđene odbrambene rejone sa isturenim položajima u s. Noskovci, Starin i Vranješevac. Stvaranje ove izbočine, na kojoj se u tom trenutku nalazilo više od 4.000 neprijateljskih vojnika, opasno je ugrozilo Podravsku Slatinu i glavne komunikacijske pravce na virovitičkom mostobranu od Mikleuša do Virovitice. Da bi otklonio ovu realnu opasnost, operativnu prednost neprijatelja, i oslonio svoju odbranu na levu obalu Novog Dravskog kanala i Karašice, Štab 12. korpusa donosi odluku da izvrši još jedan napad na ovu izbočinu. Napad je trebalo izvesti što pre, jer su naše jedinice u Sremu teško odolevale novim neprijateljskim naletima. Prodor jedinica 12. korpusa prema istoku pa i samo vezivanje glavnine dveju nemačkih divizija i približno istog broja ustaško-domobranksih snaga za ovu teritoriju, predstavljali su u tom trenutku veliku pomoć jedinicama 1. proleterskog korpusa u Sremu.

Za izvršenje ove zamisli Štaba Korpusa, i na pravcu glavnog udara obrazovana je napadna kolona (udarna grupa), koju su sačinjavale Osma i Dvanaesta brigada 51. divizije i Prva brigada 16. vojvođanske divizije. Njen zadatak je bio da dejstvujeći pravcem: S. D. Bazje—Adolfovo Selo—Čadavica, likvidira neprijateljsko uporište u Čadavici a zatim produži u pravcu istoka posedujući pri tome odbranu na levoj obali Novog Dravskog kanala.

Dvanaesta brigada 51. divizije, uz podršku dve baterije minobacača 120 mm i jedne baterije topova 76 mm, imala je zadatak da dejstvuje duž komunikacije D. Bazje—Čadavica i napadne ovo uporište sa jugoistočne strane. Prva vojvođanska brigada, uz podršku jedne baterije minobacača 120 mm i baterije topova 76 mm, dejstvuje uлево od Dvanaeste brigade i sadejstvuje joj u napadu na čadavicu sa jugozapadne strane.

Osma vojvodanska brigada dobila je zadatku da nastupa u prvo vreme paralelno sa Dvanaestom vojvodanskom brigadom a zatim da produži severnom ivicom šume Jasenik i obuhvatnim manevrom sa jugoistoka preseče putnu i železničku komunikaciju Čadavica—Martinci i Čadavica—Moslavina, a zatim okrene se frontom prema istoku, izbjije na levu obalu Novog Dravskog kanala, posedne je, poruši most i spreči svaku intervenciju neprijatelja komunikacijom Čadavica—Moslavina. Za podršku napada Osme brigade određena je takođe posebna artiljerijska grupa, koju su sačinjavale jedna baterija minobacača 120 mm i dve baterije topova 76 mm.

Nastupajući na pomoćnom pravcu, Sedma vojvodanska brigada imala je zadatku da napadne uporišate Adolfovac sa zapadne strane i odbaci neprijatelja preko Novog Dravskog kanala, obezbeđujući time i desni bok Osme vojvodanske brigade. Četrnaesta brigada 51. divizije trebalo je da izvrši demonstrativni napad na Crnac i Suhomlaku i vršeći pritisak na čelom frontu priveže za sebe neprijateljske snage. Slične zadatke do bile su i ostale brigade 16. vojvodanske divizije i to: Petnaesta (mađarska) u odnosu na Vranješevac i Starin; Druga brigada takođe u odnosu na Vranješevac i Četvrta vojvodanska brigada da izvrši pritisak na sektoru Noskovci—Rastik.

Po zapovesti Štaba 51. divizije, napad svih naših jedinica zakazan je za 25. januar u 18 časova, s tim da u 17 časova otpočne zajednička priprema naše i bugarske artiljerije i minobacača. (Bugarska artiljerija dobila je zadatku da podrži naš napad sa leve obale Drave na sektoru Vajaš pustara—Zalata). U zapovesti je skrenuta pažnja svim jedinicama na potrebu čvrstog povezivanja i sadejstva sa podržavajućom i pratećom artiljerijom »čiju pripremu treba maksimalno iskoristiti za približavanje neprijateljskim položajima«, kao i na potrebu smerlog i energičnog nastupanja. Štabovima brigada je naglašena potreba formiranja bombaških odelenja, privlačenja protivtenkovskih oruđa i protivtenkovskih pušaka u streljački stroj pešadije, ojačanja bataljona minerskim odelenjenjima koja bi omogućavala otkrivanje neprijateljskih minskih polja i otvaranje prolaza kroz iste, kao i postavljanje sopstvenih minskih polja ukoliko se za to ukaže potreba...

Tačno u određeno vreme, posle polučasovne artiljerijske pripreme, otpočelo je nastupanje naših brigada prema Čadavici. Neprijatelj je pružao ogorčeni otpor i žestoke borbe vode-ne su u toku cele noći 25/26. januara. Dvanaesta vojvodanska brigada uspela je da upadne u Čadavicu i ovлада jugoistočnom grupom kuća, ali su u rejonu železničke stanice zaustavljeni njeni dalji napadi. Prva vojvodanska brigada je takođe prodrla do Čadavice, ali je posle tri uzastopna juriša konačno odbačena sa južnih prilaza selu. Sedma vojvodanska brigada nije takođe uspela, posle više ponovljenih napada, da zauzme jako uporište Adolfvac. Jedini uspeh ova brigada je postigla zauzimanjem mosta zapadno od ovog sela, ali je u narednom protivnapadu i odatle odbačena. Ostale brigade 16. i 51. divizija takođe nisu zabeležile vidnije rezultate.

Za Osmu brigadu i izvršenje njenog dela zadatka postoje različite pa i kontradiktorne ocene u našoj operativnoj dokumentaciji i posleratnoj istorijskoj gradi i literaturi. Tako se u nekoliko dokumenata o 51. diviziji tvrdi da je »Osma vojvodanska brigada izvela svoj napad sa zakašnjenjem. Njene jedinice stigle su do železničke pruge jugoistočno od sela Čadavice, ali dalje napredovanje ove brigade je onemogućeno.«¹⁰ U Operativnom izveštaju Štaba 51. divizije od 26. januara tvrdi se da je veza sa Štabom Osme brigade zatajila krivicom komandanta Brigade, ali da se preko Štaba Sedme brigade saznaло da ista »nadire šumom Jasenik«. Na kraju se ipak kaže: »Do 24 časa situacija se u bitnosti ne menja, jedino što Osma brigada uspeva da prođe do druma ist. od Čadavice. Svi napor-i ove brigade da ovлада mostom (misli se na most na N. Dravskom kanalu — prim. N. Božića) ne uspevaju i ista se zadržava na dostignutoj liniji...«¹¹

U svojoj monografiji *51. vojvodanska divizija* general Sre-ta Savić Kolja takođe tvrdi da je Osma brigada »zakasnila sa početkom napada«, ali i »da je uspela da dode do druma (da-kle, ne samo do železničke pruge — prim. N. Božića) istočno od s. Čadavica«, ali već u narednoj rečenici pravi jedan pre-vid i kaže »da ta brigada i pored nekoliko izvršenih juriša ni-

¹⁰ Arhiv VII, k. 257, reg. br. 16—2/1 (istorijat 51. div.) i Arhiv VII, k. 1396, reg. br. 22—6 (Oper, dnevnik 51. div.).

¹¹ Arhiv VII, k. 590, reg. br. 1—3.

je uspela u napadu na selo Noskovci (?!)».¹² Taj previd čine ili bolje reći nekritički preuzimaju kasnije i neki drugi naši pisci. Tako, na primer, tadašnji komesar Osme brigade Jure Čule u *Sećanjima komesara...*, govoreći o napadu na Čadavicu, kaže: »Selo Noskovce pamtićemo svi koji smo preživeli, jer smo na njega četiri puta bezuspešno jurišali...« Da selo Noskovci nije bilo na pravcu nastupanja Osme, već Četvrte vojvođanske brigade, dovoljno je pogledati na topografsku kartu i utvrditi raspored naših jedinica prema zapovesti Štaba 51. i 16. vojvođanske divizije uoči napada na Čadavicu. Uostalom, već i sama konstatacija i činjenica da se Osma vojvođanska brigada nije toga puta probila dalje od komunikacije Čadavica—Moslavina, odakle do Noskovaca ima još dobrih 7—8 km, govori nam da je ovde reč o običnom previdu i kontradikciji.

Što se tiče »zakašnjenja u napadu Osme brigade, o čemu se govori u operativnoj dokumentaciji Štaba 51. divizije, ni za ovu konstataciju nismo našli izričitu potvrdu u dokumentaciji Osme brigade, ali se ona može indirektno izvesti analizom pravca napada i okolnostima u kojima je on izведен. Tako se iz Operativnog dnevnika Štaba Osme brigade za 15. januar 1945. može pročitati:

»U toku dana u 12 sati Brigada je dobila naređenje da izvrši napad sa istočne strane Čadavice sa zadatkom da jedan bataljon izbije na most koji se nalazi na cesti Čadavica—Moslavina.

Naš 4. bataljon imao je zadatak da zauzme levu stranu kanala i time obezbedi Brigadu sa pravca Adolfvac. Naš 3. bat. sa 2. bat. imao je izbiti na cestu i napasti Čadavicu sa istočne strane. *Odmah po izlasku iz Adolffovog Sela ometana je kolona sa jakom mitraljeskom vatrom, i pošto je bataljon bio celo vreme na brisanom prostoru to je napredovanje bilo usporen.* U toku daljeg napredovanja po izbijanju na kanal, 2. bataljonu počela je i sa čela jaka vatra sa pruge pod kojom se neprijatelj utvrdio i u vremenu dok se naš bataljon razvijao došlo je naređenje za povlačenje. U toku noći pa do zore u redu su se povukli naši bataljoni u mesto Miljevci i Dobrovic. Naši gubici 11 mrtvih i 31. ranjenih...«¹⁴ (Podvukao N. B.).

¹² S. Savić Kolja, *51. vojvođanska divizija*, Bgd. 1974, 76.
¹⁴ *Sećanja komesara vojvođanskih brigada*, N. Sad 1978, 112.

Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 35—38.

Iz citiranog dokumenta proizilazi da je kolona Osme brigade dobila jaku bočnu vatru iz utvrđenog sela Adolfovca »odmah po izlasku iz Adolfovog Sela«, što znači već sa svoje polazne linije. Po izbijanju na kanal (verovatno je reč o Baranjskoj reci! — prim. N. B.) kolona je naišla i »na jaku vatru sa pruge«, odnosno sa čela, »pod kojom se neprijatelj utvrdio«. Pokret preko brisane i zasnežene ravnice, bez prtina, uz savladavanje zavejanih kanala, praćen prvo jakom bočnom a zatim i direktnom vatrom sa čela, svakako da je iziskivao daleko više napora i vremena. To objašnjava zašto su Prva i Dvanaesta brigada, koje su nastupale kroz velike šumske komplekse i duž komunikacije D. Bazje—Čađavica, mogle ranije i neometano od neprijatelja da se pojave na južnim prilazima Čađavice. U ovom dosta složenom i teškom zaobilaznom manevru nije ni teško prepostaviti zašto je došlo do prekida veze između Štaba Osme brigade i njene prepostavljene komande i suseda.

Da je ovo bio izuzetno naporan nastupni marš-manevar potvrđuju nam i sećanja nekih njegovih učesnika. I ovoga puta polazimo od sećanja zabeleženih odmah posle boja, koja su, dakle, i najautentičnija. Tako je Dušan Karavidić u svom ratnom dnevniku o bici kod Čađavice u noći između 25. i 26. januara zabeležio sledeće:

»... Posle tri dana odmora, koji je bio prekidan samo izlaskom na stražu, jer je hladnoća bila nepodnošljiva, došla je nova bitka. Lakše smo se pokrenuli, jer smo bili odmorni i nahranjeni.

U sam mrak 25. januara stigli smo na 3 km od čađavice za koju kažu da je na levom krilu našeg dosta širokog fronta. Ovo selo je veoma jako i utvrđeno fašističko uporište. Tek kad smo krenuli, saznali smo da se sprema velika bitka na veoma širokom prostoru i da u nju polaze naše četiri vojvodanske brigade. Naš sektor je Čađavica, a deo Brigade u kome sam i ja, sastavljen od dva bataljona pešadije i 4 topa od 45 mm, dobija zadatak da se probije između Čađavice i Adolfovca, sa eventualnim otvaranjem mogućnosti da se neprijatelj opkoli.

Posle dvočasovne vatre naše teške artiljerije (radi se o jednočasovnoj art. pripremi — prim. N. B.) pošli smo napred i ovog puta po užasnoj studeni. Prešli smo putem oko 2 km, a onda smo odjednom bili obasuti paklenom puščanom i mitraljeskom vatrom... Odmah ležerno i odgovaramo na vatru.

To traje desetak minuta, a zatim ponovo krećemo napred. Dosta smo otkriveni, iako ne idemo samim putem, već se krećemo pored njega, jarcima. Međutim, topovi ne mogu silaziti s puta. Nekoliko drugova koji su se nalazili uz topove, a i boraca iz pešadije, već je poginulo, a dosta ih je i ranjeno. Stalno zastajemo, otvaramo vatru i ponovo krećemo. I tako neprekidno, skoro metar po metar. Kroz stalne rafale i pojedinačnu vatru vidimo vatromet svetlećih metaka. Pokušavam uhvatiti zaklon u jarku pored puta, ali tanka kora leda puca i ja sam do kolena u vodi. Iskačem napolje u vatru i začas su moje pantalone pretvorene u ledenu koru.

Prelazimo tako u prekidima oko 5 km, a onda je stiglo naredenje da stanemo. Gore po nas! Borci se začas koče od užasnog mraza. Ukočeno gledam dva druga koji se grčevito drže za cev topa i plaču: noge su im se smrzle i ne mogu ih više pokrenuti. A svetleći meci svuda oko njih! Jedan je već pao pokošen. Mi ostali stojimo, škrgućemo zubima i čekamo naredenje za napad, koji želimo više nego ikad. Razgrćemo sneg, ne bi li došli do malo zemlje, jer nam se na njoj varljivo čini da je toplije. Mesečina, kao po danu, i to hladnoću čini još strašnjom. Gubimo svaki pojam o vremenu¹⁵ u očekivanju juriša. ..."

I većina ostalih konsultovanih učesnika borbe na Čađavicu asociraju, pre svega, na tu pravu »vučju noć«, na 25 stepeni ispod nule, kada se oružje ledilo u rukama a noge pretvarale u okoštale i odrenele močuge, na zaledene kanale i snegom prekrivene ravnice obasjane izdajničkom mesečinom preko kojih su se ukrštali svetleći rafali neprijateljskih mitraljeza. Retko ko njih je u stanju da objasni dokle je te noći stigla njegova jedinica. Gotovo svi su jednodušni u oceni da su najžešće borbe vodene oko nekog dobro posednutog nasipa koji se jedva uzdizao iznad okoline, ali je zato bio bukvalno načičkan neprijateljskim mitraljezima. Međutim, niko sa sigurnošću nije mogao da odgovori na pitanje da li je reč o nasipu industrijske pruge Čađavica—Martinci ili za nešto više od kilometar severnijoj komunikaciji čađavica—Moslavina.

Kategoričan je jedino Mika Esapović, komesar 2. čete 3. bataljona, koji tvrdi da je to bio nasip železničke pruge. Svo-

¹⁵ D. Karaviđić, *Bilten* 8. VUB, br. 6/74, str. 45.

Zamenik komandanta 8. VUB Gligorije Matić Ciga (prvi s' desna) sa Dušanom Krajinovićem zamenikom komesara brigade i Aleksandrom Alojzom zamenikom komesara 2. bataljona

Četa za vezu Osme vojvodanske brigade na kraju rata

Delovi 8. VUB u napadu na raskrsnicu puteva kod Bolmana

Protivnapad Osme vojvodanske kod Baranjskog Petrovog Sela, marta 1945. g.

Sahrana boraca poginulih u jurišu na Baranjsko Petrovo Selo, 10. marta 1945. godine

Ulazak Osmе vojvodanske brigade u Dobrović uz podršku jednog našeg tenka, aprila 1945.

Vasa Đorđević Zoga, Slavko Ivnik
(poginuo kod Kućanaca kao komandant
3. bataljona) M. Korica Kovač i G. Matić
Giga

Gliša Opačić (u sredini, bez opasača) novi komandant Brigade sa grupom boraca
i rukovodilaca 8. VUB, u Sloveniji

Grupa bataljonskih i četnih političkih rukovodilaca 8. VUB, u Sloveniji, maja 1945. g.

Vladimir Branković Gadža, komesar Brigade predaje odlikovanja istaknutim borcima 8. VUB, krajem rata u Sloveniji

Svetozar Vetićkov Cveta, komandant (uoči svoje pogibije), Uroš Ostojić Detić, zamenik komesara, Gligorije Matić Giga, zamenik komandanta, Miroslav Demirović Beli komesar i Steva Marinković načelnik štaba Osme brigade

Prelaz delova Osme vojvodanske brigade preko brvana na maršu kroz Hrvatsku, maja 1945.

Propagandni odsek 8. VUB, krajem maja 1945. g.

Borci 8me vojvodanske brigade na povratku iz Slovenije

Fudbalski tim 8. VUB posle pobeđe nad timom FK Požarevac (3:1) u Požarevcu avgusta 1945. g.

Omladinska konferencija 8. VUB u Požarevcu. Na sredini omi. rukovodilac 8. VUB. Nikola Božić Vetrić

ju tvrdnju podkrepljuje sećanjem da je njihova četa oko 2 sata posle ponoći, i kasnije, u toku povlačenja, sa pravca železničke stanice Čađavica zasuta ubitačnom mitraljeskom vatrom sa oklopog voza. Već posle nekoliko ispaljenih hitaca iz naših protivkolaca, oklopni voz se brzo povlačio prema utvrđenoj železničkoj stanici.

Milan Rapajić, kurir 2. čete 2. bataljona, takođe misli da je reč o nasipu železničke pruge, tj. o prvom utvrđenom i posednutom nasipu na koji su naišli posle izlaska iz šume Jasnog i savlađivanja velikog kanala zapadno od Adolfovca. Napad na nasip Milan je dobro zapamatio jer je tom prilikom ranjen.

— Juriš naše čete zaustavljen je žestokom vatrom neprijatelja na stotinak metara od nasipa. Posebne muke i velike gubitke zadavao nam je jedan nemački teški mitraljez sa leve strane našeg borbenog stroja — priča Milan Rapajić. — Postavljen na dobro uređenom i nešto uzvišenjem mitraljeskom gnezdu, on je prosto prikovao naš streljački stroj za ravnu, gotovo uglačanu i mesecom obasjanu snežnu pokoricu. Bilo je dovoljno, činilo mi se, podići jednu ruku pa da je saseče njegov rafal u kojem je svaki 3—4. metak imao svetleću putanju. Nije se osvrtao niti na sve precizniju vatrnu naših minobacača koji su iz kanala pozadi našeg stroja pokušavali da ga unište. Meci naših puškomitraljeza nestajali su u debelim naslagama snega i džakova peska oko njegovog grudobrana. Gadajući dugim rafalima, njegova posada kao da je prkosila smrти i celom našem streljačkom stroju. Izneviran ovom »mat-pozicijom«, komandir naše čete Steva Borojević, stisnutih zuba, besno doviknu:

— Bombaši, napred!

Nas petorica, koji smo se još sinoć uoči polaska iz Donje Bukovice dobrovoljno prijavili u bombašku grupu, šcućureni u jednoj snežnoj udoljici, trgli smo se iz sna zimogražljive obamrstosti. Iako smo odavno očekivali ovo naređenje, bili smo neprijatno iznenađeni. Čini mi se da se nije moglo pronaći ne povoljnije mesto i vreme za izvođenje bombaškog napada u toku celog mog dotadašnjeg ne tako dugog ratovanja. Na pedeset metara ravne staklaste površine, sve do utvrđenog nasipa, nigde ni jednog zavejanog žbunića, udoljice ili brežuljka a vidljivost kao usred dana. Tek tamo, na dvadesetak metara od mitraljeskog gnezda, zjapilo je nekoliko kratera od eksplozija

naših minobacačkih granata. Mahinalno smo usmerili svoje poglede u tom pravcu. Bilo nas je petorica u grupi — ja i još dva Subotičana, jedan Sremac iz Rume i moj najbolji drug Joca Polovina iz Banatskog Karadordjeva.

Osetivši da su pogledi naših drugova i rukovodilaca upereni prema nama, krenuli smo puzeći prema nasipu. Rijući kroz sneg kao krtice, prvo su pošli Subotičani. Sremac, vođa bombaške grupe, krenuo je odmah iza njih dvojice. Meni i Joci naredio je da sačekamo njegov znak. Nisu prepuzali ni dvadesetak metara, kad je iznenada, prikriven u kanalu, sa naše strane nasipa zaštekao još jedan neprijateljski »šarac«. Njegovi niskobrišući rafali zaparaše snežnu pokoricu i zaustaviše se na ispruženim i uočljivim figurama naših drugova. Bez jauka i trzaja, njihova tela ostadoše nepomična na belom snežnom pokrivaču.

Šokirani ovnn prizorom i kivni na podmukli nemački »šarac« i njegovu kindžalnu vatru, ja i Joca poskakasmo iz svojih zaklona. Nemajući drugog izbora, jer nam ni puzanje više ne bi pomoglo, u kratkim skokovima, povijeni u pasu i sa odšrafljenim bombama u rukama potrcasmo prema nasipu. Pošto sam prvi uočio mesto odakle se oglasio »šarac«, potrcao sam udesno, prema njemu. Joca je pošao ulevo za našim poginulim bombašima, prema teškom mitraljezu. Na dvadesetak metara od nasipa, lukavi i pritajeni nemački puškomitraljezac ponovo otvorи vatru i dugim rafalom zapara sneg oko mojih nogu. U poslednjem trenutku uskočih u snežni levak koji je napravila eksplozija mine našeg minobacača. Izgubivši me sa svoga nišana, Nemac se malo podiže iz svog zaklona a onda usmeri svoje rafale u Jocinom pravcu. Nisam mu dozvolio da završi rafal. Već u sledećem trenutku eksplozija moje ručne bombe raznela je i njega i njegov puškomitraljez.

U kratkom zatišju posle zaglušujuće eksplozije začuli stenjanje i Jocino tiho dozivanje. Ne razmišljajući mnogo, potrcah ulevo i skoro naleteh na zgrčeno Jocino telo. Bio je ranjen u potkolenicu. Na brzinu mu previh ranu peškirom iz svoje torbice i počeh da ga vučem prema našim položajima. Tek što sam ga povukao iz udoljice u kojoj je ležao, osetih strahoviti bol u desnoj ruci. Metak mi nije probio kost, ali mi je rana jako krvarila. Vratih Jocu ponovo u njegovu udoljicu a pritisnuli ranu maramicom i nešto u kratkim

skokovima između rafala iz nemačkog mitraljeza dovukoh se do naših položaja. Tu mi je bolničarka Savka ukazala prvu pomoć i zajedno sa još jednim borcem uputila me u brigadni sanitet. Pre toga sam komandiru Stevi pokazao gde sam ostavio ranjenog Jocu Polovinu i zamolio ga da ga što pre izvuku. Steva je, međutim, naredio komandiru minobacačkog odjeljenja da prvo uniše nemački teški mitraljez, koji je ponovo otvorio besomučnu vatru po našim položajima.

U prolazu za brigadni sanitet, na kanalu prema Adolfovcu, naišao sam na položaje našeg 4. bataljona. Tu me je sačekala bolničarka Jela Polovina, rođena sestra moga druga Joce. Saznavši da joj je brat ostao ranjen na položaju, Jela se ne pitajući svoga komandira uputila na položaje našeg bataljona. Tamo je, ne obraćajući pažnju na odvraćanje naših drugova, pod kišom neprijateljskih metaka izvukla ranjenog brata i noseci ga na ledima dovukla ga sve do brigadnog saniteta. Takva je ona bila i u svim ranijim borbama. Tako je ubrzo i poginula kod Baranjskog Petrovog Sela...

Posle ponoći naši minobacači uspeli su da likvidiraju opasno mitraljesko gnezdo i još nekoliko otkrivenih vatreñih tačaka neprijatelja koje su prekinule naš napad na utvrđeni nasip. Nakon toga izvršen je još jedan siloviti juriš na nasip industrijske pruge. Nekim delovima 2. i 3. bataljona pošlo je za rukom da pređu ovaj nasip, ali su se ubrzo našli u još težoj situaciji, izloženi unakrsnoj i trostranoj vatri sa nezauzetog dela pruge i sa nove odbrambene linije neprijatelja na komunikaciji Čadavica—Moslavina. Ocenjujući da bi ovaj prodor doveo u okruženje njihove snage u Čadavici i na čadavičkoj izbočini, neprijatelj je brzo reagovao. Uvodeći u borbu sve svoje raspoložive rezerve, on je protivnapadom sa pravca železničke stanice i Novog Dravskog kanala zaustavio dalji prodor jedinica Osme vojvodanske brigade i ponovo izravnio svoje položaje na nasipu železničke pruge.

»U ovim borbama koje su bile vrlo oštре, kao i zima po kojoj su one vodene, sve jedinice i borci ulagali su maksimalne napore i odlučnosti da se postigne uspeh, ali uspeha nije bilo. Neprijatelj je, pored toga što se odlučno branio primeđujući bogato iskustvo i znanje stečeno u ranijim borbama u naseljenim mestima, svaku kuću pretvorio u bunker, koje je u postojećim uslovima stvarno bilo skoro nemoguće bez

tenkova zauzeti. Pored toga, sve jedinice su pretrpele velike gubitke, a ljudstvo je bilo prozebilo i premoreno. Kada su Stab Korpusa i štabovi divizija procenili u 3 časa ujutru tu situaciju, došli su do zaključka da se produžetkom borbe može pogoršati stanje jedinica, to su izdali naređenje da se u 4 časa jedinice povuku na polazne položaje... U ovim borbama 51. divizija imala je 50 poginulih, 117 ranjenih i 7 nestalih boraca. Od toga... 8. brigada imala je 11 poginulih i 31 rana.

Pored većeg ratnog iskustva i bolje prilagodenosti uslova zimskog ratovanja i odbrane u naseljenim mestima, o čemu se govori u citiranoj oceni generala Savića, na ispoljenu izuzetnu upornost i žilavost neprijatelja u borbama između 19. i 25. januara imali su uticaja još neki momenti. Oni u tom trenutku još nisu bili poznati štabovima naših divizija i korpusa na virovitičkom mostobranu. Naprotiv, u našoj operativnoj dokumentaciji i dalje provejava izvestan optimizam o našoj operativnoj inicijativi i ofanzivi naših snaga ne samo na virovitičkom mostobranu, nego i šire — u Sremu, u Daruvarskoj kotlini i sl.¹⁶ Naši obaveštajni podaci, doduše, registruju pojavu »glavnine dveju nemačkih divizija (263. pešadijske i 111. vazduhoplovne) podržanih sa desetak lakših tenkova i bornih kolaka, kojih nije dотле bilo na virovitičkom mostobranu, ali u tome ne vide i jedan novi momenat — uspostavljanje operativne ravnoteže, grupisanje jačih operativnih rezervi i priprema za novu neprijateljsko kontraofanzivu koja će ubrzo uslediti ne samo na virovitičkom mostobranu, nego i protiv trupa Crvene armije u Mađarskoj. Do tog saznanja naši štabovi doći će tek početkom februara i sa velikim zakašnjenjem. To, svakako, baca izvesnu senku na rad naše obaveštajne službe i objašnjava odakle takva zagriženost neprijatelja u odbrani čadavičke izbočine i na oba sektora virovitičkog mostobrana...

¹⁶ Sreća Savić, *51. vojvodanska divizija*, Beograd 1974, 77.

¹⁷ Tako se u Operativnom izveštaju štaba 51. divizije od 26. I pored izrazito teških objektivnih uslova neuspela naših ofanzivnih dejstava konstataje da »neprijatelj ne pokazuje nikakvih znaka aktivnih dejstava«. (Arhiv VII, k. 590, reg. br. 3—1/3).

Posle izvlačenja iz borbe za Čadavicu, u zoru 26. januara, Štab Osme vojvodanske brigade sa jedinicama 4. i 3. bataljona razmestio se u selu Miljevcima, 2. bataljon u Breziku, dok je 1. bataljon upućen na pustaru Oskoruša kao opšta rezerva Četrnaeste vojvodanske (slovačke) brigade. Artiljerijski divizion prikupio se u naselju Petrovac. Za iscrpljene borce Osme vojvodanske brigade nastupilo je nekoliko dana okrepljujućeg odmora, sređivanja i popune materijalnim rezervama.

*Neprijateljska ofanziva »Vervolf« — priprema
»velike operacije« u Mađarskoj*

Gubitak Budimpešte i bogatih žitorodnih krajeva u Mađarskoj i Vojvodini, te neposredna ugroženost Beča i naftono-snih područja zapadno od Blatnog jezera, doveli su nemačku Vrhovnu komandu u veoma tešku situaciju. Prvi put u toku rata nemačkom stanovništvu zapretila je i glad. Da bi povratio ove krajeve i svoj konačni poraz odgodio za još koji dan, Hitler se u zimu 1944/45, odlučuje na očajnički pokušaj. Plan o povratku tih krajeva i Budimpešte nazvao je »velika operacija«. Za realizaciju ovog plana, sa ostalih frontova izvlače se i zapadno od Budimpešte prikupljaju poslednje oklopne i operativno-strategijske rezerve nemačke Vrhovne komande.

Posebnu ulogu u toj operaciji imale su snage pod komandom maršala fon Vajksa u Jugoslaviji. One su dobine zadatku da udare u izduženi bok i pozadinu trupa 3. ukrajinskog fronta, sa desne obale Drave. Za njihovo uvodenje u borbu trebalo je prethodno stvoriti operativnu osnovicu i očistiti desnu obalu Drave. Drugim rečima, trebalo je prvo likvidirati virovitički mostobran i odbaciti jedinice naše 3. armije na levu obalu Drave. Time bi se konačno odbacila operativna prednost koju je virovitički mostobran pružao našim snagama za dejstvo u pozadinu Sremskog fronta ili u pravcu juga i jugozapada, pa i u pravcu severozapada sa merom daljeg pomeranja ruskog fronta u Mađarskoj. Likvidacijom virovitičkog mostobrana oslobođio bi se i veći broj nemačkih i kvinsliških divizija vezanih na širokom frontu za oko 45.000 boraca 3. jugoslovenske armije, sprečilo bi se snabdevanje jedinica 6. slavonskog i 10. hrvatskog korpusa i oslabio naš pritisak na komunikacije koje su bi-

le neprijatelju potrebne za povlačenje iz Jugoslavije. Poslednji argument nemački oficiri iskoristili su da bi motivisali i podigli borbeni moral svojih vojnika, tvrdeći da su im partizani na virovitičkom mostobranu zatvorili put za izvlačenje u Nemačku. Otud nije ni čudo odakle takva upornost i zagriženost nemačkih vojnika na virovitičkom i nešto kasnije i na bolmanskom mostobranu.

Plan za likvidaciju virovitičkog mostobrana nemačka komanda nazvala je »Vervolf« (Werwolf), što neki kod nas prevode kao »Zeleni vuk«, neki »Šumski vuk«, »Šumski đavol«, »Vukodlak« i slično. Za njegovo izvođenje Nemci su krajem januara i početkom februara u rejon Našica, Đakova i Slavonskog Broda prebacili glavninu 91. armijskog korpusa, koji je u svom sastavu imao — Borbenu grupu »Fišer«, 297. pešadijsku i 7. SS »Princ Eugen« i Diviziju za specijalnu policijsku upotrebu »Stefan« — ukupno oko 30.000 vojnika.

Zadatak ove — Istočne grupe, bio je da brzim prodom na pravcu Našice—Virovitica preseće snage 3. armije na dva dela i posle spajanja sa Zapadnom grupom kod Virovitice nabaci naše snage na Dravu i tako likvidiraju mostobran.

Na pomoćnom pravcu ove grupe, iz rejona Slavonskog Broda, napadala je Divizija »Stefan«, koja je nadirući komunikacijom Kutjevo—Orahovica u sadejstvu sa 7. SS divizijom trebalo da odbaci naše snage sa slavonskih planina u Podravini.

Borbena grupa »Fišer«, na čelu sa generalom Fišerom, imala je u svom sastavu delove 264. pešadijske i 11. vazduhoplovno-pešadijske divizije, 18. policijski puk i 68. oklopni izviđački bataljon sa oko 20 tenkova. Zadatak ove grupe bio je da osloncem na čadavičku izbočinu delom svojih snaga udari u bok i pozadinu naše glavnine pravcem Čadavica—Podravska Slatina a sa ostalim snagama produži desnom obalom Drave prema Barču i time ugrozi našu odstupnicu i povlačenje preko Drave.

Na pravcu glavnog udara Istočne grupe duž komunikacije Durđenovac—Podravska Slatina—Virovitica napadala je 297. nemačka divizija sa 202. tenkovskim bataljonom, dok je 7. SS divizija na pravcu Našice—Orahovica—Voćin obrazovala levu napadnu kolonu.

U Zapadnoj grupi nalazile su se snage 69. nemačkog korpusa sastava: 1. kozačka konjička divizija, 1. jurišna ustaško-domobranska divizija, 7. brdska ustaško-domobranska divizija i Jurišna ustaško-domobranska brigada, ukupne jačine — 30.000 vojnika. Zadatak ove grupe bio je da napadne zapadni sektor virovitičkog mostobrana i potiskujući naše snage prema Barču i Virovitici okruži ih i likvidira na desnoj obali Drave. Prema tome, neprijatelj je za uništenje virovitičkog mostobrana angažovao ukupno šest divizija (tri nemačke, jednu kozačku i dve ustaško-domobranske) sa 60.000 vojnika, dva bataljona tenkova i oko 200 artiljerijskih cevi raznog kalibra. Operacijom je komandovao general-pukovnik Aleksander Ler, komandant Grupe armija »E«.

Nasuprot ovih relativno jakih i veoma iskusnih i dobro opremljenih neprijateljskih snaga, stajala je 3. armija pod komandom general-lajtnanta Koste Nada, u čijem su se sastavu nalazili — 12. vojvođanski korpus sa 16, 36. i 51. vojvođanskim divizijom ukupne jačine oko 28.000 boraca. Trećoj armiji bio je operativno potčinjen 6. slavonski korpus (12. i 40. divizija) sa oko 12.000 boraca i 10. hrvatski korpus (32. i 33. divizija) jačine oko 9.000 boraca. Prema tome, pored brojčane nadmoćnosti (60.000 : 49.000), neprijatelj je imao i tehničku prednost — dva bataljona tenkova i veći broj artiljerijskih oruđa.

Raspored naših jedinica uoči neprijateljske ofanzive »Verwolf« bio je sledeći:

Na zapadnom sektoru branile su se 36. vojvođanska divizija 12. korpusa, 32. divizija 10. korpusa, 40. divizija 6. korpusa i Dvanaesta proleterska brigada 12. divizije 6. korpusa. U pozadini neprijatelja na prostoru s. M. Mlinska—s. V. i M. Trnovica nalazila se 33. divizija 10. korpusa.

Na istočnom sektoru branile su se 51. divizija 12. korpusa i 12. divizija 6. korpusa (bez jedne brigade). U armijskoj rezervi na prostoru Virovitica—Terezino Polje—Cabuna nalazila se 16. vojvođanska divizija, koja je neposredno pred početak ofanzive pomerena na istok, bliže frontu, obrazujući drugi ešelon 12. korpusa sa svojom Prvom brigadom radi osiguranja užeg mostobrana kod Barča.

Odbrambeni položaji jedinica 51. vojvođanske divizije protezali su se na liniji: Dvanaesta vojvođanska brigada ojačana 4. bataljonom Osme brigade: r. Drava—Gornje Predrijevo—

šuma Vranovac—šuma Krčevine—kota 105 (isključno); Sedma brigada: kota 105—gornji tok reke Čadavice—Adolfovo Selo—Voćinski potolk do kote 101; četrnaesta (slovačka) brigada: Durin lug—Oskoruša—Milanovac—ž. stanica Breštanovci —V. Rastovac—Ciganuša. Osma brigada nalazila se u divizijskoj rezervi na prostoru Dobrović—Bukovica—Brezik; Artiljerijska brigada 51. divizije sa jednom artiljerijskom grupom u rejonus Dobrović—Miljevci za podršku Sedme i Četrnaeste brigade, a sa drugom grupom kod s. Medinci za podršku Dvanaeste brigade. Štab Divizije nalazio se u Podravskoj Slatini, gde se nalazio i Štab 12. korpusa, Štab 3. armije smestio se u Barču.

Na desnom krilu 51. divizije i Četrnaeste vojvodanske brigade na liniji: Slavonske Bare—Zdenci—Bankovci—Osilovac—Ieričanci branila se Osječka brigada 12. slavonske divizije, a u produžetku na liniji Valenovac—G. Motičina—Seona—St. Zoljan — čehoslovačka brigada iste divizije. Kontrolu komunikacija na južnoj strani pl. Krndija i Papuk preuzeli su Četvrta brigada ove divizije i Diljski partizanski odred.

Po zapovesti Štaba 51. divizije, Osma vojvodanska brigada je 29. januara stavljena u divizijsku rezervu. Iz rejona Miljevci—Dobrović ona se u toku istog dana prebacila na sektor Grabić—Bakić. Tu je, od leve obale Drave do s. Grabić, priступila izradi prihvatnih položaja, odnosno druge odbrambene linije Divizije. Radi pojačanja Dvanaeste vojvodanske brigade, na levo krilo njenog odbrambenog položaja, po naređenju Štaba Divizije, upućen je jedan bataljon Osme brigade. Bio je to 4. bataljon, koji će ostati operativno potčinjen Dvanaestoj brigadi sve do povlačenje sa virovitičkog mostobrana. On je poseo položaje kod Gornjeg Predrijeva do desne obale Drave.

Uporedo sa uredenjem prihvatnih položaja, štabovi bataljona su nastojali da u granicama svojih mogućnosti srede i odmore svoje jedinice. Poseban problem i dalje je predstavljala zaštita od jake hladnoće i promrzavanja pojedinih delova tela, naročito nogu, jer je u jedinicama bilo oko 30% veoma loše obuvenih boraca a 50% bez šinjela ili sa civilnim kaputima i odelima." Trideset i prvog januara na front prema selu Noskovcima upućen je i 2. bataljon. Osim obostrane minobacačke i mitraljeske vatre i prepucavanja, u kojem bataljon

¹⁸ Arhiv VII, k. 1396, reg. br. 22—6.

nije imao gubitaka, i izdržane smene, bataljon je ponovo smešten u naselje Ciganka. Za vreme dok je podržavao 2. bataljon, vod brigadnih protivkolaca uništio je jedan neprijateljski bunker.

Isto tako, veoma živu aktivnost u to vreme razvila je izviđačka četa ili tzv. razvijotka Brigade. U istorijatu 51. divizije posebno se ističe podvig izviđača Osme brigade Bože Gregorića, koji se nekoliko puta prebacivao preko fronta u pozadinu neprijatelja i donosio veoma dragocene podatke našim obaveštajnim organima.⁶ Da bi sprečio vršljanje naših izviđača u svojoj pozadini i prepade i nasilna izviđanja naših jedinica, neprijatelj je obilno koristio minsko polje ispred i oko svojih utvrđenih položaja i bunkera. Tako je jedan vod 2. bataljona u jednoj akciji hvatanja »živog jezika« naišao na minsko polje i bio onemogućen da izvrši postavljeni zadatak.

Prodor neprijatelja kod Mikleuša

U rano jutro 6. februara 297. i 7. SS nemačka divizija uz podršku tenkova prelaze u napad opštim pravcem Našice—Đurđenovac—Podravska Slatina, usmerivši svoj glavni udar na spoju između 12. divizije 6. korpusa i 51. divizije 12. korpusa. Posle žestoke višečasovne borbe, neprijatelj je uspeo da se probije južno od sela Obradovac i potisne krilne debove Ćetraneste (slovačke) i Osječke brigade. Istovremeno su probijeni i položaji čehoslovačke brigade, pa je Stab 12. slavonske divizije naredio svojim brigadama da se povuku na liniju Duzluk—Orahovica—čačinci. Zbog brzog napredovanja 7. SS divizije i njenog izbijanja na komunikaciju Kutjevo—Orahovica, jedinice 12. slavonske divizije nisu mogle da se održe ni na ovoj liniji, pa je Štab Divizije naredio svojim brigadama da se povuku na liniju: Kokočak—s. Humljani—Mikleuš, prepustajući neprijatelju Orahovicu i čačince. Time je ostao potpuno otkriven i ugrožen desni bok 51. divizije.

Da bi zaštitio svoje iznenada ugroženo desno krilo, Štab 51. vojvodanske divizije naređuje Štabu Osme vojvodanske brigade da se iz rejona Grabić—Bakić, gde se u tom trenutku na-

⁶ Arhiv VII, k. 1396/B, reg. br. 3—1/1.

lazila u divizijskoj rezervi, hitno prebaci u rejon Bukovica—Mikleuš—Brezovljani radi zatvaranja ukazane breše i podrške Četrnaestoj vojvodanskoj brigadi. Pošto su se njen 1. i 2. bataljon već nalazili u pokretu prema Dobroviću, Štabu Osme brigade je naređeno da ova dva bataljona bez zadržavanja, usiljenim maršem produže dalje na istok i stave se na raspolaganje Štabu Četrnaeste vojvodanske brigade, koja je u međuvremenu već odbila prvi udar neprijatelja kod sela Obradovca. U izuzetno napornom maršu preko Dobrovića i Rajnog polja, 1. bataljon Osme brigade uspeva da blagovremeno pritekne u pomoć Četrnaestoj vojvodanskoj brigadi i zadrži dalji prodor neprijatelja prema Obradovcu. Drugi bataljon je zadržan u rejonu Brezovljana, gde je ubrzano pristupio izradi rezervnih položaja radi prihvata 1. bataljona i jedinica Četrnaeste vojvodanske brigade, kojoj je u međuvremenu naređeno da se povuče na kanal Vojlovici i time skrati svoj izduženi front i zaštiti desni bok Divizije.

Po pristizanju iz Kapinaca, 3. bataljon Osme brigade dobija naredenje da pristupi hitnom utvrđivanju nove odbrambene linije na istočnoj ivici sela G. Bukovica i kanalu Dobrovina. Pošto se u međuvremenu na desnom krilu Četrnaeste vojvodanske brigade ukazala nova breša zbog daljeg povlačenja jedinica 12. slavonske divizije, 3. bataljonu je naređeno da se takođe pomeri dalje na istok i postavi za odbranu na Voćinskoj reci i južno od raskrsnice puteva (j. istočno od Mikleuša) u pravcu s. Humljani i k. 186. Radi obezbeđenja od obilaznog napada na kotu 346 (j. istočno od s. Krajna) i severne padine pl. Papuk, upućena je jedna četa 3. bataljona.

U noći 6/7. februara, pesle sređivanja jedinica Četrnaeste brigade i njihovog prebacivanja na novu odbrambenu liniju na Vojlovici i Voćinskoj reci, 3. bataljon je povučen u Mikleuš i stavljen u rezervu. U ranim jutarnjim časovima 7. februara, zbog brzog prodora neprijatelja komunikacijom od čačinaca, 3. bataljon je uveden u borbe za Mikleuš, koje su iz časa u čas postajale sve oštrienje jer je neprijatelj napadao sa daleko nadmoćnjim snagama. Položaje na Voćinskoj reci i kod Mikleuša u toku dana preuzimaju bataljoni Osme brigade, dok se jedinice Četrnaeste vojvodanske brigade izvlače na sledeću odbrambenu liniju: Petrovac—Miljevci. U Mikleuš se hitno

prebacuje i 5. bataljon Osme vojvodanske brigade, kao rezerva 3. bataljona.

Tako se ovde kod Mikleuša, na pravcu glavnog udara neprijatelja, koncentriše glavnina Osme vojvodanske brigade sa četiri pešadijska bataljona i artiljerijskim divizionom. Jedino je 4. bataljon Osme brigade ostao na svojim starim položajima kod G. Predrijeva prepočinjen i u sastavu Dvanaeste vojvodanske brigade.

Sve do kasnih popodnevnih časova smenjuju se žestoki napadi neprijatelja sa još žešćim protivnapadima naših bataljona. U borbu se uvodi i 5. bataljon. Moral boraca Osme brigade je na zavidnoj visini a manevarsko zemljište, mnogobrojni poprečni kanali, nasipi, pošumljeni tereni i naseljena mesta ostavljuju im mogućnosti za pružanje žilave odbrane. Pred takvom upornošću naših boraca neprijatelj zastaje iznenaden i trpeći velike gubitke nastoji da zaobiđe Mikleuš sa jugozapadne strane preko pošumljenih padina, uvala i ogranaka Papuka. Otuda se i težište borbi sve više prenosi na naše desno krilo.

Iskoristivši prazninu koja je nastala posle povlačenja Osječke brigade, neprijatelju u kasnim popodnevnim časovima polazi za rukom da ponovo zaobiđe naše desno krilo i sa pravca Četekovac—Sadovi ugrozi bok 51. divizije. Da bi sprečio novo zaprećeno okruženje, Štab 51. divizije naređuje štabu Osme brigade da obustavi dalje protivnapade kod Mikleuša i povuče svoje jedinice na liniju Ključevac—G. Bukovica—Topoljak, a Četrnaestoj vojvodanskoj brigadi na liniju: Topoljak—G. Viljevo—r. Čađavica. Istovremeno je naređeno da se trupne i bojne komore upute u pravcu Virovitice i Barča.

Osetivši da se naše jedinice izvlače iz borbe, neprijatelj je izvršio novi pritisak i duž komunikacija Mikleuš—Podravska Slatina. Vodeći zadržavajući odbranu i prihvatajući jedni druge sa unapred posednutih uzastopnih odbrambenih linija, naši bataljoni su se povlačili u pravcu Bukovice u najvećem redu iako su sve češće dobijali vatru sa svog desnog boka i sa okolnih brda i brežuljaka. O borbama kod Mikleuša i povlačenju prema Bukovici u Operativnom izveštaju Štaba 5. bataljona može se pročitati sledeće:

»... 6. II 1945. dobili smo naređenje u 16 časova da kre-nemo sa pustare Kapinci u Bukovicu. Kada smo stigli u Bu-kovicu, dobili smo naređenje da jednu četu odmah uputimo u Mikleuš a ostale tri čete da se odmah stave na raspoloženje kao rezerva Četrnaeste brigade. Tamo smo stigli ujutru 7. II 1945. u 8 časova, gde nas je sačekalo novo naređenje Štaba Brigade da odmah krenemo za Aleksandrovac u pomoć na-šem 3. bataljonu. (Dakle ne više u rezervu Cetraneste brigade, koja se u međuvremenu povukla preko položaja Osme bri-gade! — prim. N. B.). Po pristizanju našeg bataljona u Alek-sandrovac, odmah je upućena 2. četa u pomoć 3. bataljonu. Međutim, tamo nije našla na položaje 3. već našeg 1. bata-ljona, koji se takođe nalazio u povlačenju. Po pristizanju naše čete, 1. bataljon je izvršio protivnapad na jedno brdo na ko-jem su se već utvrdili fašisti i odbili ih odatle. Borba je tra-jala od 10 do 14 časova. Pošto nam je ponestalo municije, bili smo prinudeni da se u 14 časova povučemo. U toj borbi naša četa imala je jednog mrtvog i 4 ranjena borca. Uništen nam je i jedan mitraljez ruskog porekla. Povukli smo se u selo Alek-sandrovac i tu na kraju sela zauzeli položaj. Ovo selo održali smo u svojim rukama sve dok se nisu izvukli svi ra-njenici iz našeg i 1. bataljona. Zatim smo se povukli u G. Bu-kovicu, gde smo zauzeli položaje udesno od našeg 1. bataljona i do Druge vojvodanske brigade, koja je imala položaje u šumi i na padinama Papuka.. «^M

Iz ovog dosta zbrkanog i neuobičajenog operativnog izveštaja 5. bataljona, kao što je uostalom bila i ostala operativna dokumentacija ne samo bataljonska i brigadna pa i divizijska, nego i stvarna situacija na terenu, možemo izvući sledeće zak-ljučke:

— da je 3. bataljon (a tako su izuzev 4. prošli i ostali ba-taljoni) za nešto više od desetak časova noćnog i usiljenog marša prešao oko 30 kilometara snegom zavejanih i teško pro-hodnih puteva i da je odmah iz marša, sukcesivno i po četama ubacivan u borbu da bi zaustavio brzi prodor neprijateljske glavne kolone na pravcu: Cačinci—Mikleuš—Podravska Slatina;

— da su i ostali bataljoni Osme vojvodanske umesto prvo-bitnog zadatka da ojačaju položaje Četrnaeste vojvodanske bri-gade i obezbede desni bok 51. divizije, već krajem prvog dana

²⁰ Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 41—1.

neprijateljskog prodora bili angažovani duž komunikacija prema Podravskoj Slatini tj. na pravcu glavnog neprijateljskog udara;

— da je situacija na tom delu fronta bila zaista kritična i dramatična i da se ona brzo menjala u korist neprijatelja i merila ne danima i noćima, nego satima i minulima. O tome najbolje svedoče dejstva Četrnaeste vojvodanske i Osječke brigade, koje su u toku prvog dana ofanzive izmenile 3—4 uza- stopna odbrambena položaja (Obradovac, Brezovljani, Voćinska reka, Petrovac). U prilog ovog zaključka govori i činjenica iz citiranog izveštaja Štaba 5. bataljona, gde su naređenja Štaba Brigade sustizala jedna druga i postajala deplasirana i pre nego što se moglo pristupiti njihovoј realizaciji. Što neprijatelj već prvog dana svoje ofanzive na pravcu svoga glavnog udara i u nastaloj breši na spoju između 51. vojvodanske i 12. slavonske divizije nije postigao veći uspeh, može se zahvaliti jedino snalažljivosti štabova naših bataljona i komandi četa i velikoj upornosti, žilavosti d visokoj borbenoj svesti i moralu naših boraca;

— da je neprijatelj uporedo sa silovitim pritiskom na pravcu svog glavnog udara već prvog dana počeo vrlo vešto da koristi obuhvatne manevre, posebno sa severnih padina Papuka, kroz uvale i šumom obrasle rečne dubodoline, zabilazne planinske staze i šumske puteve koje su ranije koristili samo partizani i meštani. Iznenadna pojava ovih, specijalno obučenih i za brdsko-planinske terene opremljenih jedinica u pozadini i na bokovima naših na brzu ruku posednutih položaja i brzi prodor njihovih glavnih snaga duž komunikacije, ojačanih tenkovima i motorizovanom artiljerijom, unosili su ponekad pravu pometnju pa i paniku u nekim našim jedinicama. O tome se govori i u nastavku citiranog izveštaja:

»... Posle toga dobili smo usmenu naredbu da krenemo sa bataljonom u samu šumu. (Reč je o šumama Klučevac i Lužnjakovac južno i j. istočno od G. Bukovice — N. B.). Mi smo krenuli, ali Druga brigada se u međuvremenu povukla i mi smo primili borbu na kraju sela. Naredbu za povlačenje našeg i 1. bataljona nismo dobili, pa su naše tri čete na levom krilu fašisti počeli da opkoljavaju. U toj borbi 2. četa imala je dva mrtva a prateća četa jednog ranjenog. Posle te borbe

povukli smo se u Slatinu, gde smo dobili naredenje da posednemo cestu koja na kraju Slatine vodi iz Ceralija. U pola jedan sat dobili smo naredenje da se povučemo za Sladojevce i zauzmemо položaje na Golom brdu. U pokretu iz s. Sladojevci ka položajima 3. bataljona, naš 1. bataljon je bio već razbijen od strane fašističkih tenkova, te smo se u tom paničnom stanju povlačili do Cabune, gde smo se prikupili i vratili u selo Meljani, gde smo zauzeli položaje ispred sela. Borba je otpočela u 10 a završila se oko pola 12 časova. Sa tog položaja povukli smo se više sela Bistrice, gde smo zauzeli nove položaje. U pola jedan ponovo je otpočela borba, ali smo pod jakim pritiskom fašističkih snaga morali da se povučemo u Cabunu. Ovde smo zajedno sa 3. bataljom poseli nove položaje u visini groblja i železničke pruge. Ovde je borba započela u 14 a završila se u 17 časova. Pod pritiskom neprijateljskih tenkova i pešadije povukli smo se u pravcu Suhog Polja. Tu smo na jednom kanalu između Cabune i Suhog Polja ponovo zauzeli položaje i održali ih sve od 18 uveče do 4,30 časova ujutru, kada smo smenjeni od strane Četvrte vojvođanske brigade. Mi smo dobili naredenje da se povučemo preko Drave u Barč.

U svim ovim borbama imali smo 14 poginulih, 13 ranjenih i 22 nestala, od kojih su kasije većina njih se probila preko Drave.

Borbenost našeg bataljona bila je dobra u Mikleušu, Aleksandrovcu i kod Bukovice bila je dobra, dok je od Sladojevca pa sve do Suhopolja bila slabija.. »²¹

Prvi i najteži okršaj sa neprijateljem doživeli su 3. bataljon i delovi 1. i 5. bataljona, koji su mu kod Mikleuša pritekli u pomoć. Napad neprijatelja je bio toliko silovit, masovan i brz da je Štab 3. bataljona ulagao krajnje napore da zadrži besomučne juriše neprijatelja i održi Mikleuš u svojim rukama. Vodeći ogorčene ulične borbe, boreći se za svaku ulicu i oko svakog pogodnijeg zemljишnog i građevinskog objekta, komandat ovog bataljona Slavko Ivnik i njegov zamenik Dura Miler, kao i zamenik komesara Obren Lapčević, svojim neustrašivim držanjem u borbi ulivali su poverenje svojim borcima, bodrili ih da istraju i lično predvodili u kraćim protivnapadima.

²¹ Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 41—1.

ma da bi se deblokirali neki opkoljeni delovi bataljona, izvukli ranjenici...²²

»Kolji, zlikovce, jer ti ništa drugo i ne znaš,
već da kolješ ranjene i zarobljene!«. . .

Nisu svi ranjenici, ipak, mogli biti izvučeni. Zbog brzog prodora neprijateljskih motorizovanih delova i pešadije, neki naši borci, boreći se do poslednjeg metka, ostajali su na svojim isturenim vatrenim položajima odsečeni od svojih jedinica. Tako se dogodilo i poslužiocima protivtenkovske puške iz prateće čete 5. bataljona. Ova četa na čelu sa svojim neustrašivim komandirom Zijatom Bukićem našla se iznenada na špicu napada neprijateljskog udarnog klina kod Mikleuša. Veštим manevrisanjem svojih oruđa i koncentracijom njihove vatre na iznenadnim pravcima prodora neprijatelja, Zijat je umnogome doprineo komandantu 3. bataljona i delovima svoga 1. bataljona da održe svoje položaje i olakšao njihovo izvlačenje i posedanje narednih uzastopnih položaja. U ovoj dramatičnoj borbi kod Mikleuša za sudbinu celog mostobrana, neki su morali biti i žrtvovani.

To se upravo dogodilo i nišandžiji protivtenkovske puške iz prateće čete 5. bataljona Irni Komjatu, dvadesetogodišnjem omladincu iz Nadbaračke (Madarska), koji se dobrovoljno priključio Osmoj brigadi za vreme njenog boravka u Bajskom trokutu. Pošto je ostao bez oba pomoćnika, Imre je tukao iz svoje protivtenkovke po neprijateljskoj motorizovanoj koloni sve dok nije i sam teško ranjen. Do njegovog isturenog položaja probila se bolničarka 1. čete 5. bataljona, hrabra skojevka iz Đurdina kod Subotice. Dok je previjala ranjenog druga, nije ni primetila da se i poslednji borac njene čete probio iz okruženja i da je ubrzo ostala sama u dubokoj neprijateljskoj pozadini.

²² D. Krajinović, u *Sećanja komesara...*, 140. Dura Miler, jedan od retkih sremskih Švaba iz Laćarka, koji je još 1941. prišustvio NOP-u, umro je od rana zadobijenih na Bolmanu, a Obren Lapčević poginuo je aprila 1945. kod Dobrovića.

— Tek što sam previla teško ranjenog Imrea i uprtila ga na leđa, zastala sam iznenađeno — priča Sofija Milosavljević, danas penzioner SUP-a u Subotici. — Nisam mogla da poverujem svojim očima. Umesto naših drugova, ugledali smo rulju pijanih ustaša. Prilazili su nam podvriskujući od zadowoljstva sa isukanim kamama u rukama. Spustila sam ranjenog druga na zemlju, uspravila se i znajući šta mogu očekivati od tih podivljalih zveri, u trenutku se oprostila sa svojim dvadesetjednogodišnjim životom i Suboticom, koju nikada više neću videti... Ugledavši me onako smirenu na smrt, jedan mi je odmah prišao i stavio vrh oštре kame pod grlo. Osećala sam kako mi lagano zaseca kožu... Trudila sam se da ne trepnem okom i da mi ne zaigra nijedan mišić na licu. Gledala sam ga sa očima punim mržnje i prezira. Spustio je za trenutak kamu sa nevericom.

— Kolji, zlikovče! Jer ti ništa drugo i ne znaš već da kolićeš ranjene i zarobljene. Vi ne oprištate ni deci u kolevci a kamoli nama, Titovim partizanima. Žao mi je samo što neću imati prilike da vidim kad budeš molio za milost moje ratne drugove!... Ohrabrena i sama svojim rečima koje su iznenadila provalile iz mojih stisnutih vilica i njihovim začuđenim pogledima i trenutnom zbumjenošću, nastavila sam još besno. Pominjala sam im brzi završetak rata, međunarodno ratno pravo, naše moćne ratne saveznike...

— Pazi je, majku joj partizansku! To mora da je komunistkinja. Daj da se napijem njene krvi!... — prekide me jedan od njih, kipteći od besa, uhvati me za kosu i poče da mlatara kamom ispred mojih očiju. Trudila sam se da se održim na nogama i da ostanem i dalje mirna i prkosna iako se ledeni dah smrti ponovo počeo zavlačiti pod kožu i prodirati kroz kičmenu moždinu.

— Odstupi, Pavličiću! — dreknuo je u tom trenutku "jedan ustaški oficir koji je stajao malo po strani i naredio da me povede u štab njihove bojne radi saslušanja.

Pošto nisam htela da podem bez svog teško ranjenog druga, ustaški oficir mi je rekao da će i Imri poštediti život, samo ako ga lično ponesem na leđima i brinem se o njemu u sabirnom zarobljeničkom logoru. Nisam se dvoumila ni za trenutak... Ni sama ne znam odakle sam tada skupila toliko snage. Bila sam vižljasta i slabašna. Imre je bio potežak i ne-

pokretan. Nosila sam ga na leđima više od jednog kilometra. Sve do centra Mikleuša. Tamo su u jednom dvorištu sakupili još desetak naših lakše ranjenih i zarobljenih boraca. Većinom iz naše Četrnaeste vojvodanske i Osiječke brigade. Nije mi takođe jasno zašto su meni i Imri pošteli život jer u sabirnom centru nismo našli ni jednog teškog ranjenika, dok smo usput naišli na njih nekoliko teško izmasakriranih i sa pre-rezanim grkljanima... Tu u sabirnom centru ubili su i jednog novomobilisanog borca, Vojvoda, koji je na sva usta psoval druga Tita i komuniste što su ga nedavno mobilisali i poveli u borbu protiv »njegove braće«!...

Iz Mikleuša prebacili su nas u Zagreb u neku ciglanu. O maltretiranju i uslovima pod kojima smo živeli u tom našem zarobljeničkom logoru bolje i da ne pričam. Zbog uskraćene nege i lekova, Imre je ubrzo podlegao ranama. U proleće 1945, nas stotinak zarobljenih partizana zamenjeno je za dva nemacka pukovnika. Tako sam se ponovo našla u svojoj Osmoj vojvodanskoj udarnoj brigadi i u njoj ostala do kraja rata...

O dramatičnim borbama kod Mikleuša govori i Đuro Bajlinić, sin ličkih kolonista iz Mileticeva kod Vršca. On se sve do batinske bitke kao borac Srenjobanatskog odreda borio oko Temišvara i Debrecina zajedno sa ruskim jedinicama, a zatim prešao u Osmu brigadu i za vreme borbi kod Mikleuša nalazio na dužnosti zamenika komesara 3. čete 3. bataljona:

— Pod pritiskom jakih neprijateljskih snaga, a posebno onih koje su nam iznenada udarile s boka od četekovca i Centralija, naš 3. bataljon počeo je da se povlači iz Mikleuša. Dok se jedna četa izvlačila, druga je pružala otpor i prihvatala borbu na sledećoj odbrambenoj liniji. Duboki sneg do pojasa, često menjanje položaja i borbe u pokretu brzo su iscrpljivali naše fizičke mogućnosti. Tek što smo se povukli iz Mikleuša, do nas je dojaha komandant Brigade Milan Korica Kovač i naredio našem bataljonu da izvrši protivnapad i ponovo za-uzme Mikleuš. Nije nam, naravno, bilo pravo, ali — naredenje je naredenje!

Komandant našeg bataljona Slavko Ivnik nije gubio vreme u sazivanju komandi četa i odlučivanju. Svoga zamenika Đuru Milera, komesara i njegovog zamenika uputio je sa kratkim naredenjima i pravcima protivnapada u svaku četu, a onda izašao pred bataljon i poveo ga nazad u Mikleuš. Pošli smo za

njim čutke i bež uobičajenih jurišnih poklika, rešeni da izvršimo postavljeni zadatak. Na prilazima selu neprijatelj nas je dočekao žestokom vatrom. Tada nas je komandant poveo na juriš. Komande četa su se prosto utrkivale koja će pre upasti u selo i dohvati neprijatelja za gušu. Suočen sa takvom odlučnošću naših boraca, neprijatelj je počeo napuštati ulicu za ulicom i povlačiti se prema centru. Tada su ustašama u pomoć pritekli Nemci. Nekoliko njihovih kolona počelo je da zaobilazi naša krila...

U jednom trenutku ošinuo me je strahoviti bol po desnom oku. U magnovenju, od kontuzije i direktnog udara puščanog metka, mahinalno sam poklopio rukom zdravo oko. Istog trenutka kroz svest mi je proletela stravična misao: — »Pa ja sam ostao bez očiju! Potpuno sam slep!« Počeo sam tako, sa rukom na zdravom oku, da pipam slobodnom rukom po snegu, zahvaćen očajem... Tako me je našao Miloš Radojčin. U želji da mi proveri ranu i na drugom oku, sklonio mi je ruku sa njega. Tako sam otkrio da nisam potpuno slep. Obradovan ovim saznanjem, na brzinu sam previo povredeno oko šalom i produžio sa svojom četom. Bio sam tada zamenik komesara čete i povlačio sam se poslednji iz Mikleuša. Neprijatelj je pokušao da nam preseče odstupnicu. Situacija je bila dosta teška. Meci su vrcali oko naših nogu. Svaki čas morali smo podizati iz snega nekog ranjenog borca. Tek u Bukovici sam previjen i odatle vozom evakuisan za korpusnu bolnicu u Viroviticu...

— Prilikom povlačenja od Mikleuša prema G. Bukovici i Podravskoj Slatini, nalazio sam se na raspoloženju pri Štabu 1. bataljona — seća se Petar Božin, trgovac iz Sombora, stari vezista i vazduhoplovac bivše jugoslovenske vojske. — Komandant bataljona drug Lazar Marković Ćada naredio mi je da sa grupom minera izvršimo rušenje svih mostova i propusta na komunikacijama Mikleuš—Podravska Slatina. Mi smo to zaista temeljno i obavili, bar na toj relaciji do Podravskе Slatine, i time doprineli da se iznenadni i brzi prodor neprijatelja na ovom pravcu u dobroj meri uspori. Uporna odbrana bataljona naše Brigade sa brojnih prihvavnih i uzastopnih položaja otupila je donekle oštricu neprijateljskog glavnog napadnog klina. Zato je neprijatelj brzo primenio drugu taktiku i počeo da nam zalazi sa desnog boka i provlači se kroz mno-

gobrojne uvale sa padina Papuka. U takvim situacijama najviše su dolazila do izražaja snalažljivost i samoinicijativa naših desnokrilnih jedinica i nižih komandi.

Sećam se tako i jednog slučaja kod G. Bukovice. Dok smo minirali most na komunikaciji, Nemci su nam iznenada došli na blisko odstojanje i počeli da nas okružuju. Prekinuli smo miniranje i počeli da branimo svoje živote sopstvenim oružjem. Tada nam je priskočio u pomoć vodnik Todorović, rodom iz Kikinde. Sa puškomitrailjezom u rukama i sa svojim vodom zaustavio je ovaj opasni prodor neprijatelja, omogućio nam da završimo svoj posao, a onda sa jedne čuke ostao u zaštitnici sve dok se i jedan naš vojnih nije povukao...

Na Papuku — oclsečeni od Brigade

— Naša 2. četa 3. bataljona, u kojoj sam tada bio zamennik komandira čete, bila je u jednom trenutku odsečena od bataljona i nabačena u šumu, jugozapadno od komunikacija i G. Bukovice — priča Milorad Esapović Mika, rođen 1924. godine u Rumi, posle rata nastanjen u Beogradu kao službenik.

Pošli smo uz brdo, prema Papuku. Nadali smo se da ćeemo tamo naići na slavonske jedinice i priključiti im se. Bili smo ne malo iznenadeni kada smo se, spustivši se u jednu skoro neprohodnu jarugu koja izvodi prema Podravskoj Slatini, ponovo našli opkoljeni od Nemaca. Bile su to neke planinske jedinice, specijalno obučene i opremljene za borbu na brdsko-planinskom terenu. Napali su nas sa oba boka i posle kraće, oštре borbe ponovo naterali u šumu. Posle dužeg lutanja pošumljenim obroncima Papuka i još nekoliko manjih susretnih borbi sa kolonama 7. SS divizije »Princ Eugen«, ponovo smo krenuli na sever pi'ema Podravini. U jednoj napuštenoj kući našli smo na tavanu oraha i suvih krušaka i jabuka. Bio nam je to jedini obrok u toku ta prva dva dana borbi. Na onoj hladnoći dobro nam je došlo vino i rakija koje smo pronašli u podrumu. Napunili smo svoje čuturice i krenuli dalje.

U popodnevним časovima izbjijamo iz šume. Po sve jačoj zuki motorizacije i zvrjanju tenkova saznajemo da se ponovo nalazimo pred putnom i železničkom komunikacijom Podravska Slatina—Virovitica. Ubrzo smo ih ugledali. Cesta je bila

zakrčena neprijateljskim kolonama i motori'za'cijdm.²⁵ Zastali smo da osmotrimo situaciju i odlučimo kuda i šta dalje da učinimo. Desetak kilometara zapadno od nas prolomila se strahovita streljačka, topovska i minobacačka vatra.

— To su naši!... Poznajem Đorđeve protivkolce... I teške minobacače! — reče nam Kurjak," komandir naše čete, i posle kraćeeg razmišljanja naredi da prikriveno posednemo jedan čuvik, udaljen nekoliko stotina metara od puta kojim su se kretali neprijateljski tenkovi u pravcu zapada.

— Moramo ih makar zbuniti i zaustaviti. Time ćemo bar malo olakšati našoj Brigadi. Posle ćemo se brzo povući u šumu i u toku noći probiti do naših jedinica... Tako je glasno razmišljao Kurjak dok nas je rasporedio na severoistočnoj ivici čuvika. Pošto je sačekao da naše protivtenkovske puške — imali smo ih tri u četi, mitraljesci i puškomitraljesci po-dese svoje nišane, Kurjak je komandovao:

— Brza paljba!

Bila je to zaista vrlo efektna i ubitačna vatra po neprijateljskoj koloni koja nam je došla »kao kec na jedanaest« da im se naplatimo za sve ove dvodnevne muke i šrapace po besputnim stazama Papuka. U želji da što bolje iskoriste ovu izuzetnu priliku, naši borci i puškomitraljesci su se prosto utrkivali ko će brže isprazniti svoje redenike. Vriskali su oduševljeno dok su još brže repetirali svoje puške i menjali šaržere.

Na cesti je nastala neviđena pometnja. Već posle prvih hitaca naših protivtenkista, vrteći se nemoćno u krugu, sa iskidanim gusenicama na cesti su ostala dva oštećena nemačka tenka. Preostali su brzo potražili mrtve uglove ispod okomitih useka brda na južnoj ivici puta. Odatle su otvorili besomučnu topovsku i mitraljesku vatru po našem brežuljku. Iz pozadine, zaobilazeći naš brežuljak sa jugoistoka, krenula je u napad jedna neprijateljska kolona jačine bataljona. Istovremeno smo dobili i jaku minobacačku vatru sa pravca sela Sladojevci. Prebacili smo nekoliko puškomitraljeza na naše desno krilo i sa-

²⁵ Reč je o Bogdanu Slojkoviću, Crnom Đordju, komandantu artiljerijskog diviziona 8. brigade, koji je poginuo aprila 1945. u Slavoniji. Ignat Milutinovic Kurjak takođe je kasnije poginuo u Slavoniji.

čekali da nemački pešadijski bataljon, koji je već počeo da nam podilazi s boka, pride na blisko odstojanje. Kratkom i sasređenom vatrom brzo smo ih naterali da i oni potraže zaklone iza zasečenih litica i kanala pored puta.

Pošto smo postigli svoj cilj, zbumili neprijatelja i stvorili našoj Brigadi kratkotrajni predah, kroz jednu uvalu izvukli smo se u šumu ostavljajući neprijatelju da uzaludno preorava naš brežuljak svojim topovskim i minobacačkim granatama. Ispevši se do ivice šume, zastali smo da osmotrimo rezultate naše jednočasovne borbe. Bili smo više nego zadovoljni svojim učinkom. Na cesti ispod nas još je vladala neopisiva gužva. Zbog oštećenih tenkova saobraćaj motorizovane kolone je bio prekinut. U kratkim intervalima dok je severac raznosio dim i snežnu prašinu od sve češćih eksplozija neprijateljskih granata oko našeg brežuljka, nazirale su se mnogobrojne tamne mrlje na debelom snežnom pokrivaču. Oko njih su se vrzmali nemački sanitari sa bolničkim nosilima u rukama. Sećam se da je neko tada pomenuo da je nabrojao više od 120 takvih »tamnih mrlja« u snegu, koje su predstavljalje ubijene i ranjene neprijateljske vojnike. Bila bi to, po mojoj proceni, i najrealnija cifra za oko 80 dobro naoružanih boraca naše čete. Jer, pri tako idealnoj meti retko da je koji metak mogao promašiti svoj cilj...

Veće se već spustilo kada smo ponovo zaronili u veliki kompleks šuma na severnim padinama Papuka. Sada nam one nisu izgledale tako tajanstvene, tamne i nepristupačne. Naprotiv. One su nam pružile sigurnu zaštitu od potere daleko nadmoćnijeg neprijatelja. Istarivši jače čelne i bočne patrole, krenuli smo u pravcu severozapada, paralelno sa komunikacijom Podravska Slatina—Virovitica. Kod svake dubodoline, šumske proševe i komunikacije pažljivo smo prethodno osmotrili teren. Na potoku Čađavica malo je nedostajalo da ponovo uletimo u novu neprijateljsku kolonu. Provukli smo se između dva njeni ešelona i tek onda otvorili kratkotrajnu brzu paljbu po zbumjenim Nemcima. Dok su se oni snašli i posli za nama, mi smo se već dohvatiли šume Kupreš i ubrzo, u ranim jutarnjim časovima, priključili se kod Golog brda i Bitrice našoj Brigadi...»

Povlačenje od Podravske Slatuie do Cabune

Sudeći po arhivskoj dokumentaciji i sećanjima boraca, najkritičniji trenuci za Osmu brigadu nastupili su posle napuštanja Mikleuša, Aleksandrovca i G. Bukovice. Tu se prema komunikacijama Podravska Slatina—Suhopolje, sa južnih padina Papuka i pravaca Ceralije, Voćin, Pivnice spušтало nekoliko upravnih i upotrebljivih komunikacija koje su brdsko-planiinske jedinice 7. SS divizije »Princ Eugen« dobro iskoristile za udare u bok i pozadinu naših na brzu ruku posednutih uzastopnih odbrambenih položaja. Jedinice 12. slavonske divizije, a nešto docnije i delovi 16. vojvodanske divizije, koje su branile ove pravce braneći se na širokom frontu, brzo su bile izmanevrisane ili posle žestokih borbi prisiljene na povlačenje. Tako su bataljoni Osme vojvodanske brigade, nalazeći se na pravcu glavnog udara neprijatelja, duž komunikacije Mikleuš—Virovitica bili prisiljeni da stalno vode borbu na dva fronta, da se brzo izvlače iz zaprećenog okruženja i da se povlače na novu uzastopnu liniju odbrane, ne iskoristivši do maksimuma prethodno tek razvijenu i posednutu odbrambenu liniju. To je zabeleženo i u Operativnom dnevniku Štaba Osme vojvodanske brigade:

»7. II 1945, vedro, G. Bukovica.

Sastav: isti. Brojno stanje: 2.310 drugova, 163 drugarice, svega 2.473. Naoružanje isto.

Svi bataljoni na svojim ranijim položajima.

U jutarnjim časovima 3 bat. vodi borbu sa nadmoćnjim neprijateljskim snagama u Mikleušu. Po naređenju Štaba Divizije svi bataljoni, sem 4. bat. (ovaj bat. je ostao na Dravi prepotčinjen Dvanaestoj brigadi — prim. N. B.) koncentrišu se na ovim položajima i do podnevnih časova vodi se oštra borba potpomognuta artiljerijom. Naročito je žestoka borba na desnom krilu, gde neprijatelj nastupajući grebenom brda nastoji izvršiti zaobilazak našeg desnog krila. Posle više protivnapada neprijatelj uspeva u ubrzanim napadu, tim pre što je odsek između našeg desnog krila i Osječke brigade bio prazan — neposednut. U podnevnim časovima, pošto preti opkoljavanje, povlači se cela Brigada u pravcu Aleksandrovac—Bukovica i poseda položaj južno, istočno i zapadno od Bukovice. Dok se na desnom krilu i dalje vode borbe, komora se evakuše u pravcu Barča a bataljoni se povlače iz borbe i u

večernjim časovima stižu u Podravsku Slatinu, gde posedaju položaj za odbranu. Naši gubici u toku dana neutvrđeni, neprijateljski preko 650 izbačenih iz stroja...

8. II 1945, maglovito, Podravska Slatina, Cabuna.

U ranim jutarnjim časovima još pristižu jedinice sa položaja u Podravsku Slatinu u cilju daljeg povlačenja. Položaj se zauzima pred s. Sladojevcima, zauzima ga 1. bataljon i to na glavnoj cesti prema stanici. Na njegovom frontu se ubrzno pojavljuje nemačka motorizacija. Svi se povlače i zaposedaju novi odbrambeni položaj. Posle kraćeg držanja položaja nastupa sistematsko povlačenje radi dobitka u vremenu. (Misli se na zadržavajuću odbranu, prim. N. B.). Novi položaji su pred selima: Meljina, Bistrica, dva položaja ispred Cabune i na koncu treći položaj na kanalu pred Cabunom tri km severoistočno od sela... Levo krilo naše Brigade proteže se 200—300 m od ceste, a desno krilo preko šumovitih planina do grebena. Karakteristično je da u prvoj fazi borbe neprijatelj vrši frontalne napade, a za to vreme na grebenima koji se protežu na desnom krilu vrši obilazne napade. Naši gubici mali ali nepotvrđeni. Neprijateljski gubici oko 300 izbačenih iz stroja i uništena 2 tenka.²⁴

— Najveća gužva nastala je kod Podravske Slatine, kada smo dobili naređenje da se svi pozadinski delovi, komora i sanitet hitno prebace do Barča — priča Vukica Pantelić, tada student treće godine medicine i higijeničarka u Štabu Brigade. Putevi su odjednom postali zakrčeni. Neko je tada povikao: »Evo nemačkih tenkova!« I nastala je prava pometnja. Kočijaši su ošinuli po konjima obilazeći jedni druge, a komordžije, stari »spaničari«, prestizali su našu ranjeničku, transportnu kolonu, mešali se sa njom... Sećam se kod sela Kozice, naš doktor Sabo, brigadni lekar, nije stigao da uskoči u kola, u jednoj ruci drži flašu sa jodom a drugom se drži za levču. Jedva smo uspeli da ga ubacimo u kola... U Cabuni su nas nemački tenkovi ponovo pristigli i pokušali da zarobe našu kolonu. Tada je komandant Brigade naredio da se jedan naš bataljon pešadije i jedna protivtenkovska baterija brzo razviju za borbu i zaustave nemačku motorizovanu kolonu... U Virovitici su nam priključili još 50 kola ranjenika iz ostalih

²⁴ Operativni dnevnik Štaba Osme vojvodanske brigade.

brigada, pa smo u tako podugačkoj koloni izmešanoj sa komorom i civilima izbili na Dravu. Tu nas je sačekao komandant Sedme vojvodanske brigade major Milan Ješić Ibra i omogućio da se u najboljem redu i medu prvima prebacimo preko pontonskog mosta na levu obalu Drave...

— Najteži trenuci za našu bojnu komoru, u kojoj sam bio vodnik, nastali su u Podravskoj Slatini — opisuje svoje doživljaje iz tih dana u Biltenu Osme brigade Ivan Milunović Bosanac. — Toga jutra, tek što sam ustao, začuo sam neku gužvu i pucnjavu u gradu. Istrčao sam na ulicu i ugledao neke naše borce kako se užurbano izvlače iz grada. U prolazu rekoše mi da naše jedinice napuštaju grad i da u njega ulaze Nemci i Čerkezi... Potrčao sam u zgradu gde se nalazila komanda naše transportne čete i bojne komore. Tamo nisam našao nikoga... Vratio sam se brzo nazad i naredio svom municipiskom vodu: Pokret u pravcu Cabune!

Za tren oka kaldrmisanom ulicom zatandrkala su naša kola pretovarena municijom. Uzbudeni pucnjavom i neprijateljskim mećima koji su vrcali oko naših glava, konji su pojurili prema zapadu. Iz sporednih ulica ugledali smo manje kolone Nemaca obučene u bela zaštitna zimska odela, koje su nastojale da nas preteknu i da nam presek u odstupnicu. To je naše kočijaše nateralo da još brže poteraju svoje konje. Tek kod sela Sladojevaca naišli smo na odbrambene položaje naše pešadije koja se ubrzano pripremala za borbu. Tu smo sustigli i ostale delove naše komore i brigadne pozadine i posle kraćeg sređivanja produžili dalje prema Virovitici i Barču.

S približavanjem Barču naše kolone su postajale sve veće a putevi sve zakrčeniji. Zajedno sa našim pozadinskim delovima povlačila se i velika masa naroda. Bilo je teško posmatrati onu jadnu, promrzlu i uplakanu decu kako se tiskaju oko preopterećenog pontonskog mosta na Dravi. Svi su žeeli prvi da pređu i pobegnu od ustaškog pokolja. Trudili smo se da ih nekako smirimo i pomognemo. Neke smo prihvatali u naša kola, uvijali ih čebadima ili nosili jednostavno na rukama... U Barču smo se bazirali po kućama i tu sačekali dolazak naše Brigade da bismo joj se priključili...

Kartečom po neprijateljskoj pešadiji

Najteži udar posle povlačenja iz Podravske Slatine primio je na sebe naš 1. bataljon. Združene neprijateljske kolone koje su nadirale sa fronta i sa južnih padina Papuka potpomognute tenkovima i bornim kolima, prosto su kidisale na tek zaposednute i na brzu ruku pripremljene položaje naših jedinica. Ne obazirući se na teške gubitke koje su trpeli od naših dobro postavljenih mitraljeza i puškomitraljeza, pripadnici 297. nemacke i 7. SS divizije »Princ Eugen« nastojali su po svaku cenu da već u prvom naletu probiju naše položaje i zaobiđu protivtenkovski čvor odbrane koji su na istočnim prilazima selu i na raskrsnici putne i železničke komunikacije na brzu ruku organizovali komandant artiljerijskog diviziona Bogdan Stojković Đorđe i načelnik Štaba Osme brigade Gligorije Milić Giga. Ovde se postavila 3. baterija protivkolskih topova 45 mm, kojom su komandovali Bunjevac Dančo iz Subotice i komesar baterije Košta Dejić Koča iz Vrdnika. Na zapadnoj ivici sela postavljena su još dva protivkolca istog diviziona a jedan kilometar zapadnije na poprečnoj cesti prema Sladojevačkom lugu još jedna baterija protivkolaca 45 mm, koja im je stavljena na raspolaganje iz artiljerijskog diviziona 51. divizije. Po dubini ovog improvizovanog protivtenkovskog čvora, neposredno uz putnu komunikaciju, raspoređene su sve raspoložive protivtenkovske puške 1, 2. i 5. bataljona, ojačane grupama boraca sa protivtenkovskim bombama i odeljenjima teških mitraljeza iz pratećih četa 2. i 5. bataljona. Pionirski vod Brigade dobio je zadatak da nastavi rušenje svih mostova i miniranje glavne komunikacije sve do Cabune. Nameta Štaba Brigade bila je da na ovoj deonici puta privremeno zaustavi ili bar uspori brzi prođor nemackih motomehanizovanih kolona i stvari potrebno vreme za izvlačenje ostalih jedinica 51. divizije i 12. korpusa...

— Napad Nemaca bio je toliko silovit i drzak da prosto nismo mogli da ih prepoznamo — priča Đorđe Pašić Pekmez, komandir 3. čete 1. bataljona. — Ovoga puta nisu išli onako sistematično i obazrivo, posle temeljne artiljerijske i vatrenе pripreme, već kao da su bili u nekom transu. Jurišali su kao pijana čerkeska i belogardejska rulja, gazeći preko svojih leševa i ranjenika. Naša četa nalazila se na desnom krilu, na

nekoj kosi, i imali smo skoro idealne uslove i pregled za borbu. Bio sam toliko siguran u svoje borce i svoje položaje da sam se pred početak napada malo raskomotio. Skinuo sam čizme i pokušao da zagrejem svoje mokre i već skoro polusmrznute noge. Kad je započeo neprijateljski juriš, više nisam imao vremena da ih obujem, sve do Cabune. Navalili su tako snažno i iznenada, sa svih strana, kao da im je to poslednja borba i da se probijaju iz orkuženja. U stvari, kasnije smo doznali da su im njihovi oficiri lagali kako imaju naređenje da se probiju iz Jugoslavije za Nemačku i da im samo još mi stojimo na tom putu...

Imali smo u četi 12 puškomitrailjeza i 25 ruskih automata sa po nekoliko punih doboša municije. Borci sa puškama takođe su imali pune torbice municije i po nekoliko ručnih bombi. Njihove streljačke strojeve sačekivali smo uraganskom vatrom, ali su Nemci uporno išli napred, uvodili u borbu nove cselone, zaobilazili prvo naše desno krilo a zatim su se probili i na spoju sa našom levokrilnom, 2. četom. U poslednjem trenutku, kada smo se već našli skoro u potpunom okruženju, dobili smo naređenje da se povučemo na sledeću kosu. Do Meljana i Bistrice promenili smo još nekoliko takvih uzastopnih položaja vodeći računa da se neprijatelj sa te strane ne probije do naših artiljerijskih položaja, koji su se nalazili stotinak metara uлево, na cesti, ispod naših položaja. Tamo je bilo još teže. Od neprekidne topovske i mitraljeske vatre тамо je vrilo kao u kotlu...

— Još pred Podravskom Slatinom, naša 3. baterija protivkolaca 45 mm pridodata je 1. bataljonu, koji se nalazio u zaštitnici na pravcu glavnog udara neprijatelja — priča o toj borbi politički komesar ove baterije Košta Dejić Koča. — Odbijajući jedan napad neprijateljskih tenkova kod sela Aleksandrovac, malo je pofalilo da nam neprijatelj ne zarobi jedan trotivkolski top. Zašli su nam iznenada kroz neku uvalu i posluga je jedva uspela da se izvuče i uništi nišanske sprave. U poslednjem trenutku komandir jedne čete 1. bataljona izvršio je protivnapad i pomogao nam da izvučemo i svoj skoro izgubljeni top. Saznavši za ovo i plašeći se da opet ne zapadnemo u takvu situaciju, komandant bataljona Lazar Marković Čada vratio nas je nazad u svoj divizion.

Misleći da smo samovoljno napustili položaje, komandant diviziona Bogdan Stojković Crni Đorđe strahovito se naljutio na nas. Komandiru baterije Danču zapretio je streljanjem i naredio da se ponovo stavi na raspolaganje Čadi, komandantu 1. bataljona. Pošli smo bez pogovora nazad ljuti i povređeni. Tada nas je na konju sustigao zamenik komandanta Brigade Gligorije Matić Giga i naredio da postavimo bateriju na raskrsnici puta i pruge, istočno od sela Sladojevaca. To smo i učinili rešeni da se odatle ne povlačimo pa makar i svi izginuli. Topove smo dobro ukopali pozadi putnog i železničkog nasipa i maskirali.

Preko naših položaja ubrzo su naišli delovi Četranaeste (slovačke) a zatim i naše Brigade. Čudili su se šta mi još čekamo i zatšo se i mi ne povlačimo na zapad. Nismo im ništa odgovorili još ljuti na neopravданu kritiku našeg komandanta. Kasnije smo saznali da smo mi ovde, u stvari, formirali prvu liniju protivtenkovske odbrane i da su pozadi nas bile raspoređene i ostale baterije našeg diviziona i protivtenkovske puške.

Štiteći odstupnicu naših jedinica, poslednji se iz Podravske Slatine povukao naš 1. bataljon. Kad nas je ponovo ugledao u borbenom rasporedu svoga bataljona, komandant Čada zastao je iznenadeno. Osmotrivši jednim pogledom naše dobro postavljene i maskirane vatrene položaje, prigušujući svoje zadovoljstvo i trudeći se da ostane ozbiljan i ljut, obrati se meni jer me je poznavao još iz Fruškogorskog odreda:

— Pa dobro, Kočo, jesam li ja vama naredio da se javite svome komandantu diviziona i da mi vaša »podrška« nije potrebna!? Ja ču sa mojim protivtenkovskim puškama i bombašima izaći na kraj sa ovim švapskim »krntijama« — reče mi Čada, misleći pri tome na nemačke tenkove čija se zuka već čula sa pravca Podravske Slatine.

— Jesi, druže Čađo! Ali je naš komandant Đorđe posumnjao u to što si ti nama rekao, optužio nas za samovoljno napuštanje položaja i umalo nas nije postreljao. Sada nam je »viša vlast«, drug Giga, naredio da se ovde postavimo. I mi smo tako postupili.

— E, pa neka vam ta »viša vlast« onda obezbedi neposrednu zaštitu od neprijateljske pešadije, ako uskoro ponovo dođe do onakve prpe kao kod Aleksandrovca!...

— Ovoga puta vi prema nama nemate nikakve obaveze. A mi ćemo se već nekako snaći... Hvala vam za onu pomoć kod Aleksandrovca iako smo je i tada zaslužili a nadam se da ćemo vam se i ovog puta poštено odužiti... Nisam mogao a da mu ne odgovorim istom merom, onako jetko i sremački...

— Eh ti, Kočo! Puk'o bi kad mi ne bi tako odgovorio. Sva sreća pa se ne pozajemo od juče! — reće mi već dobro raspoloženi Čađa i otrča na desno krilo da rasporedi svoje tek pristigle jedinice.

Tek što je 1. bataljon zaposeo novu odbrambenu liniju, prugom i cestom od Podravske Slatine i odozgo sa brda počele su da se pojavljuju zgušnute neprijateljske kolone. Navalili su žestoko. Čini mi se da žešće nemačke napade nisam doživeo od one njihove poslednje ofanzive na Frušku goru, u julu 1944. godine. Jurišali su kao pomahnitali. Istovremeno smo na putu od Podravske Slatine ugledali i jednu grupu tenkova i bornih kola. Išli su dosta obazrivo plašeći se naših mina ostavljenih u nedovoljno raščišćenom snegu na kolovozu. Da bismo ostavili njihovu pešadiju bez njihove podrške, odlučili smo da ih napadnemo sa što daljeg odstojanja. Sačekali smo da napuste poslednje kuće Podravske Slatine koje su im mogле poslužiti kao zaklon i otvorili brzometnu protivkolsku vatru tzv. pancirno-probojnim zrnima. Čelna borna kola su odmah planula a ostali su brzo skliznuli sa puta i potražili zaklone u dubokim usecima i kanalima. Time smo svoj glavni cilj, zbog kojeg smo ovde bili i postavljeni, za kratko vreme i postigli. Omogućili smo našoj pešadiji da se, bar za trenutak, oslobođi one uvek prisutne psihičke napetosti od iznenadne pojave nemačkih tenkova i usredsredi na odbijanje prvog napada nemačke pešadije. Zadovoljan našim uspehom, onako dečački razdragan, kakvog sam ga zapamtio u svim ranijim okršajima, Čađa nam je u prolazu dobacio:

— Alal vam vera, artiljerici. Prvi zadatak ste uspešno obavili!... Čuvajte se sada kad vas »poklope« njihovi minobacači i artiljerija... Obratite pažnju i na naše levo krilo. Tamo imamo samo jednu četu. Nemci i tamo žestoko navaljuju... Čim osetite da vas zaobilaze sa te strane, povlačite se na sledeću vatrenu liniju. Jer u rezervi imamo samo jedan vod. I zato »uzdaj se u se i u svoje kljuse«... — dodao nam je Čađa žu-

reći- se ponovo na desno krilo. Tamo su Nemci već počeli da se Ukljinjavaju na spoju između naše 2. i 3. čete.

Čadino upozorenje nam je dobro došlo. Već posle nekoliko minuta njegova prognoza se počela ostvarivati. Na vatrene položaje naše baterije sručila se ubitačna koncentrična vatrica nemačke artiljerije i minobacača. Sa levkovima zemlje i snega iznad naših glava poleteli su komadi iskidanih železničkih šina, hrastovih šlipera i kamenog tucanika. Od dima barutnih gasova i uskovitlane snežne prašine jedva smo nazirali najблиže drugove oko sebe. Na sreću, u zaklonu visokih nasipa i skloništa iskopanih u snegu i kanalima i propustima ispod puta i železničke pruge izdržali smo ovu vatrenu kanonadu. Imali smo nekoliko lakše ranjenih boraca. Stočne zaprege, blagovremeno sklonjene u obližnjim seoskim dvorištima, ostale su nam potpuno čitave.

Nakon dvadesetominutne ubitačne artiljerijske i posebno minobacačke vatre, dim se razišao i oko naših vatreних položaja ukazale su se mnogobrojne rupčage opasane visokim obručima snega, zemlje i kamenja sa preoranih železničkog nasipa i puta. I nehotice, Nemci su ovu važnu saobraćajnu raskrsnicu, bar za kraće vreme, onesposobili za prolazak svojih motomehanizovanih kolona. Jedan naš protivkolac, izbačen eksplozijom artiljerijske granate, ležao je prevrnut na boku. Potrčali smo prema njemu. Na sreću, sem manjih ogrebotina po cevi i štitniku, ostao je potpuno čitav i brzo je osposobljen za ponovo dejstvo. Nismo imali vremena da se duže bakćemo oko njega. Iznenada, iznad naših glava sa nekoliko strana, a posebno sa levog boka, ukrstili su se dugi rafali nemačkih »šaraca«. Dah nam se skoro presekao kad smo na stotinak metara ispred naših položaja ugledali gusti streljački stroj nemačke pešadije. Odbačena sa svojih položaja na Bulinom polju, naša levokrilna četa povlačila se pod borbom prema Sladojevcima. Ostvarila se, dakle, i druga Čadina prognoza...

— Pripremi kartečna zrna!... Svi na položaje!... — začuo se prodoran glas Bunjevca Danče, komandira naše baterije.

Bio je to zaista presudan i odlučujući trenutak za dalju sudbinu naše baterije. U poslednjem trenutku naši borci su shvatili da je u pitanju borba za goli život, čast naše baterije i spas naših topova. Za nekoliko trenutaka svi su bili na

svojim mestima. Nemajući vremena da se bakću oko nišanskih sprava, nižandžije su nišaneći direktno kroz cevi svojih topova usmerili svoja oruđa u sve bliži nemački streljački stroj. Punioci su već spremno držali u rukama kartečna zrna. Svi ostali borci iz posluge, konjovoci, a posebno rukovodioци, sravnjivali su nišane svojih automata i pušaka sa pretećim nemačkim junkerima zaogrnutim belim čaršavima, koji su već izlazili na poslednju jurišnu liniju. Za trenutak je nastala neka zloslutna tišina. Iznenadno su se prekinuli dugi rafali nemačkih »šaraca«. Do naših ušiju dopirale su oštре komande nemačkih oficira. Očigledno, pripremali su svoje vojnike za odlučujući juriš. Prekinula ih je nova komanda našeg komandira:

— Kartečom, brza paljba!... Pali!

To što se odigralo posle toga teško je i zamisliti, a kamoli opisati. Skoro jednovremena vatra naših topova, pušaka i automata naprosto je sasekla nemački streljački stroj. Bio je to pravi masakr, baš kao u nekom posleratnom filmu. Na hiljade olovnih kuglica i čeličnih gelera koje su iz usta naših topovskih cevi izlazile poput sačme iz lovačke puške zarivale su se u pokretne žive ljudske mete kao na nekom streljačkom poligonu. Tu nije moglo biti promašenih ciljeva ali ni uzmaka, jer se svud unaokolo prostiralo ravno zasneženo polje bez drveća i zaklona. Potpuno satrven, u samrtnom ropcu i okrvavljenom snegu, ostao je zauvek jedan nemački streljački stroj.

Iznenadeni i sami ovakvim učinkom svojih oruđa i obrtom situacije, poustajali smo sa svojih zaklona i kratkim rafalima automata nastojali da zaustavimo one malobrojne koji su pokušavali da pronađu neki izlaz iz ove retko videne ratne klанице. Za to vreme, po naređenju našeg prisebnog komandira, koji je uočio da nam jedna neprijateljska kolona podilazi i sa desnog boka, usekom potoka Lukačić, kočijaši su već uprezali uplašene konje u topovske zaprege i trudili se da ih izvuku na put i ušorenju ulicu Sladojevaca. Ispraznivši svoje rafale do kraja, potrčali smo za njima i gurajući pred sobom i konje i topove ubrzo se našli na seoskom raskršću. Tu smo se izmešali sa našim pešadijskim četama koje su takođe odstupale do sledećih naših odbrambenih linija kod Sladojevačkog luga, D. Meljana, Bistrice i Cabune...

U Cabuni smo se zaustavili kod neke ciglane. Tu smo zajedno sa jednom baterijom protivkolskih topova 51. divizije ponovo zaustavili jednu tenkovsku kolonu. Već posle prvog uništenog tenka ostali su se brzo vratili nazad. Njih su kasnije sačekale protivtenkovske puške iz prateće čete našeg 2. bataljona. Oni su takođe onesposobili dva tenka iz ove kolone. Mi smo u međuvremenu dobili naređenje da se povučemo dalje na zapad prema Suhopolju i Virovitici. Tada je i naša Brigada dobila smenu od Četvrte vojvodanske brigade pa smo zajedno produžili prema Barču...

Oči u oči sa nemačkim tenkistima

Pošto su sredili svoje redove i privukli nove ešelone, Nemci su krenuli još silovitije napred. Zaobilazeći minirana i porušena mesta na glavnoj komunikaciji i koristeći sporedne puteve i ulice u naseljenim mestima, iznenada su se, pred novoposednutim odbrambenim položajima naših jedinica, ponovo pojavljivale i motomehanizovane neprijateljske jedinice od voda do čete lakih tenkova i bornih kola. To je za trenutak izazivalo »uznemirenost, komešanje a kod nekih jedinica i paniku« — kako se to konstataje u Bojnoj relaciji Štaba Osme brigade za februar 1945. U tim trenucima štab Brigade, koji je budno pratilo situaciju i ostao celo vreme na visini svoga veoma odgovornog zadatka, hitno je intervenisao uvođenjem u borbu svojih rezervi i narednih ešelona. Na pojedinim linijama i u kritičnim situacijama na položaje su izlazili svi bataljoni na čelu sa svojim štabovima pa i članovima Štaba Brigade. To se dogodilo kod sela Meljani i Bistrice, zatim kod ciglane ispred seia Cabune, pa i neposredno kod Cabune. Jer zadatak se morao izvršiti po svaku cenu i obezbediti jedinicama !2. vojvodanskog korpusa i 3. jugoslovenske armije nesmetano izvlačenje sa virovitičkog mostobrana i na levu obalu Drave.

»... Posle izvesnog vremena neprijatelj je ponovo krenuo na juriš. Sačekali smo ga ubitačnom vatrom iz svih oruđa i oružja. Komandant Brigade Kovač, sav u znoju, ljut kao ris, upadao je u prvi borbeni red, brzo uspostavljao disciplinu vatre i onda komandovao: — Pali!... Mitraljesci bijte pravo u celo! U jednom trenutku dograbio je puškomitraljez od voj-

nika i sam puštao duge rafale, koseći neprijatelja ispred sfhe. l'o je silno podizalo moral boraca i starešina, a kako i ne bi, jer tu smo pored njih, i sa njima delimo ratničku sreću. Po slamanju ovog napada Kovač se nasmejao onim za njega karakterističnim osmehom i prijatnim glasom, po čijoj boji smo često u stanju da sagledamo i karakter ljudi. Rekao je: Do biše po repu«.²⁵

Na jednom takvom položaju, neposredno na izlazu iz Cabune prema Suhopolju, Nemci su ponovo uveli tenkove u borbu. Pojavili su se iznenada, iza okuke puta, pred položajima 2. bataljona, koji je preuzeo ulogu zaštitnice Brigade i obezbeđenja povlačenja ostalih naših jedinica u pravcu Virovitice. Premoreni u višednevnim borbama i vođenju zadržavajuće odbrane sve od Mikleuša, bорci su jedva sačekali ovaj mali predah, pa makar i u prvom borbenom položaju, na koji su još pristizali zaostali delovi i pojedinci iz drugih jedinica. Veće se već spušтало па су пoverовали да ће Nemci, по обичају, sačekati zoru за организацију новог напада. Dotle se trebalo odmoriti i prikupiti nove snage, па makar i ovako ležeći neposredno u snegu, u jarcima pored puta, iza oborenih stabala i drveća na поšumljenim brežuljcima Papuka. Grmljavina nemačke dalekometne artiljerije i teških minobacača koja je sa položaja istočno od Cabune, preko njihovih glava žestoko tukla glavnu komunikaciju prema Suhopolju kao da ih je uspavljivala i otupljivala njihove prepregnute refleksе. Otud nije ni čudo što nisu čuli zuku neprijateljskih tenkova koji su im se neopaženo prikrali iza obližnjeg brežuljka i okuke puta od Cabune. Tome je doprineo i jaki nalet severozapadnog vетра koji je duvao u pravcu neprijatelja.

Na samoj cesti, ili tačnije na njenoj desnoj strani, na blagom useku puta, nalazilo se jedno odjeljenje protivtenkovskih pušaka i odjeljenje teških mitraljeza prateće čete 2. bataljona. Sa njima se nalazio i komandir prateće čete Bora Čović, iskusni fruškogorski partizan iz Vrdnika. Nišandžija na protivtenkovskoj pušci bio je Ivan Poljaković iz Đurđina kod Subotice i njegov prvi pomoćnik Ivan Doža, dok je nišandžija na teškom mitraljezu tipa »maksim« bio desetar šime Nović iz

²⁵ D. Krajinović, u *Sećanja komesara vojvodanskih brigada*, 134, Novi Sad 1975.

Tavankuta. Iz opojnog, okrepljujućeg dremeža trgli su ih reski rafali brzometnih nemačkih »šaraca«, »đobošara«.

— Tenkovi! — začuli su istovremeno prodorni glas svoga komandira Čovića. — Brzo, na levu stranu puta... Pozadi onih balvana — dodao je snalažljivi čović uočivši istovremeno da se dole, iza povisokog nasipa puta nalazi tzv. mrtvi ugao i zaklon od ubitačne mitraljeske vatre sa nemačkih tenkova.

Vukući svoj teški mitraljez na točkovima, preko ceste se prvi sjurio desetar šime Nović. Zauzevši siguran zaklon, on je zadivljujućom brzinom usmerio cev svoga mitraljeza na nemačke tenkove i pustio dugi rafal u njihovom pravcu. Kiša olovnih kuglica zadobovala je poput kratkotrajnog naleta granatnog oblaka po debelom čeličnom oklopu nemačkih tenkova. Nije im ništa naudio, ali je privlačeći njihovu pažnju na sebe, za trenutak zbumio protivnika i omogućio celoj svojoj desetini i odeljenju protivtenkovskih pušaka da se brzo prebace preko ceste u tzv. mrtvi ugao gde im neprijateljska mitraljeska vatra više nije mogla nauditi. Na snegu izrovanom nemačkim rafalima i malopredašnjem »brisanim prostoru« ostalo je beživotno telo Šandora Kovača Šanjike, mladog Mađara iz Nađbaračke, koji se dobrovoljno priključio Osmoj brigadi za vreme njenog boravka u ovom naprednom mađarskom selu.

Zbumen ovim snalažljivim postupkom naših boraca, kivan što je ostao bez lakog i nezaštićenog cilja i uveren da se pred njim nalazi šaćica bezopasnih pešadinaca, nemački tenkista krenuo je, «ada već daleko smelije, ponovo napred. Zaustavio ga je novi rafal šimetovog mitraljeza. Počeo ga je već nervirati. Da bi bolje osmotrio njegov položaj, iz kupole se za trenutak pojabilo zajapureno lice nemačkog tenkiste. Nije ga uočio ali je za trenutak ukrstio pogled sa odlučnim i prkosnim pogledom patrizzanskog komandira koji je klečao iza oborenog debla kanadske topole.

— Udri ga, Ivane! — doviknuo je komandir Cović nišanđiji protivtenkovske puške, koji je zauzeo položaj iza susednog debla i već uzimao na nišan sve uzdignutiji »meki trbuh« prvog nemačkog tenka, čekao je da vozač tenka prateći blagu uzbrdicu i zavijutak puta napravi još koji metar napred i time još više otkrije gusenice i svoj prednji trap — najosetljivije mesto svakog oklopног vozila. Tada je povukao oroz svoje protivtenkovke, čija je dugačka cev žestoko odskočila na obo-

renom stablu i svojim trzajem neprijatno iznenadila svog oči-gledno još nedovoljno iskusnog nišandžiju.

— Pritegni kundak jače, Ivane! — dovikivao mu je Bora ugledavši ga kako sa licem iskrivljenim od bola nanetog jakim trzajem kundaka ubacuje u pušku i sledeći metak. Da li zbog bolova u ramenu ili nepreciznog gadanja, ni drugi metak nije pogodio svoj, sada već sve bliži i sve veći cilj. Tek posle trećeg ispaljenog metka čelni tenk je naglo zastao i zaškripao gusenicama. Iz njega je ubrzo suknuo plamen. Nemačkom tenkisti koji ga je maločas tražio pogledom, pri pokušaju da iskoči iz zapaljenog tenka, šime je »pomogao« podužim rafalom iz svoga mitraljeza.

Ugledavši zapaljeni tenk na putu, borci 2. bataljona sa susednih položaja i kose iznad puta radosno su pozdravili svoj? drugove iz prateće čete. Oni, međutim, još nisu imali vremena za radovanje. Zaobilazeći zapaljeni tenk, prema njima je krenuo drugi, a odmah zatim i treći tenk. Očigledno, bili su rešeni da se osvete za svoju uništenu posadu i da produže sa izvršenjem postavljenog zadatka.

Shvativši da opasnost još nije otklonjena, Bora se u nekoliko skokova našao kod Ivana i Dože i njihove protivtenkovske puške. Ugledavši Ivana kako se još drži za nagnjećeno rame, Bora ga blago odgurnu, leže na njegovo mesto i čvrsto prigrli kundak njegove protivtenkovke. Miran i staložen kao i uvek u takvim situacijama i vičan u rukovanju ovim oruđem, jer je među prvim borcima Srema poneo englesku protivtenkoniku, Bora je već prvim metkom uništio i sledeći neprijateljski tenk. Treći tenk nije ni sačekao da na njega dode red. Izgubio se brzo među poslednjim kućama i u sporednim ulicama Cabune. . .²⁶

²⁶ Za borbu sa neprijateljskim tenkovima kod Cabune pohvaljeni su, pored komandira čete Bore Čovića, dešetar Šime Nović, nišandžija pt puške Ivan Poljaković, zatim borci: Štipan Antunović, Marko Vidić, Đorđe Jovanović Mika, Luka Vidaković i posmrtno borac Šandor Kovač Šanjika. (Vidi: Jure Ćule u *Sećanja komesara* . . ., 114; Brana Martinović, *Junačka trojka, Uđarnik*, list 3. armije br. 7 ocl 16. II 1945; Luka Vidaković, *Borba sa tenkovima, Biltan* 8. vojvodanske brigade, br. 6/1974).

Borbe Četvrtog bataljona kod Gornjeg Predrijeva

Napred je već rečeno da je 4. bataljon uoči početka neprijateljske ofanzive pridodat Dvanaestoj vojvodanskoj brigadi, koja se branila na sektoru: r. Drava—G. Predrijevo—Senkovac (istočno) potok Čadavica—k. 105. Ojačan 1. baterijom artiljerijskog diviziona (3 topa od 40 mm), 4. bataljon Osme brigade preuzeo je 5/6. februara deo fronta od Drave do šume Vranovac (južno od s. G. Predrijevo). Na taj način širina fronta Dvanaeste vojvodanske brigade je znatno smanjena i ojačana a njena odbrana orijentisana na komunikacijski pravac Zalata (mađarska granica)—Podravska Slatina. Tako se 4. bataljon našao usamljen u odbrani pravca koji je desnom obalom Drave najkraćim putem izvodio do Barča a time i do glavnog mesta prelaza jedinica 12. vojvodanskog korpusa i 3. armije. Zbog slabije komunikativnosti, taj pravac je u početku imao sporedan značaj, ali će ga neprijatelj već posle prvog dana borbe i našeg žilavog otpora kod Mikleuša pokušati da iskoristi sa ciljem presecanja odstupnice naših snaga sa virovitičkog mostobранa.

Komandant 4. bataljona Steva Bobocki težište svoje odbrane i glavninu svojih snaga grupisao je duž seoskog puta Kapinci—G. Predrijevo—Sopje—Vaška. Na tom putu, orijentisani prema selu Noskovci, odakle se mogao očekivati i prodor neprijateljskih tenkova, postavljeni su protivtenkovski topovi artiljerijskog diviziona i vod protivtenkovskih pušaka prateće čete bataljona. Bataljon je poseo ranije pripremljene i dobro utvrđene položaje koji su se protezali na zapadnoj ivici kanala od šume Kruščik, pored istočne ivice sela G. Predrijevo pa dalje na sever do Drave. Na celoj dužini ovih dosta jakih prirodnih položaja izgrađeno je više drveno-zemljanih bunkera (tzv. DZOT-ovi), mitraljeskih gnezda, vatrenih položaja za topove i minobacače, skloništa za ljudstvo a iskorišćeno je u tu svrhu i više građevinskih objekata i kuća na istočnoj ivici sela. Severno od sela, grupisana oko pustare Joševa, branila se 2. četa ovog bataljona, s tim što je velike kompleksne šume na desnoj obali Drave kontrolisala patrolama i jednim zasednim odeljenjem u visini kote 101.

Prvi napad Nemaca sa pravca Čadavica—Noskovci na položaje Dvanaeste brigade i 4. bataljona usledio je u zoru 7.

februara. O tome je sačuvan autentičan izveštaj štaba 4. bataljona pa ga u celini donosimo:

»Napad je otpočeo sa jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom u 3 časa. Međutim, artiljerijska vatra nije nanešla nikakvih gubitaka. Nešto kasnije neprijatelj je počeo da se približava našim položajima u grupama i kolonama. Kad se približio na domet naših mitraljeza, otvorili smo žestoku vatru. Neprijatelj je prvi napad izveo na centralni deo našeg položaja, na selo. Kad se već sasvim približio selu, preduzeo je tada napad i na pustaru gde se nalazila jedna naša četa.

Svi naši mitraljezi zasuli su neprijatelja ubitačnom vatrom. On je i dalje napadao u velikoj masi ne obazirući se na velike gubitke od naših mitraljeza koji su kosili njihove redove. Iako su njegovi gubici postajali sve veći, jer smo ih kosili neprekidnim rafalima, oni su i dalje navaljivali u velikim golimlama i tako se potpuno približili našim položajima. Ocjenjujući da su nam topovi ostali ugroženi, naređeno je komandiru baterije da ih povuče iz borbe." Neprijatelj je tada izvršio snažan juriš pa smo se pod borbom morali povlačiti prema selu. Prilikom povlačenja iz sela, pojedini njegovi stanovnici počeli su da pucaju na naše borce i da se na njih bacaju kamenjem. Tako je poginuo i tehničar jedne naše čete. Njega je ubio jedan civil pucajući sa tavana.²⁸

Kad je neprijatelj već upao u selo, otpočeo je odlučujući napad i na našu četu, koja se nalazila na pustari. Ona je takođe pružila ogorčeni otpor. Pred mitraljezima ove čete ostali su pokošeni mnogi neprijateljski vojnici. Pošto im je za-

²⁷ Interesantno je napomenuti da komandanti naših pešadijskih bataljona više strahuju za pridata artiljerijska oruđa i prvo njih izvlače iz borbe i ne pokušavajući da iskoriste njihovo najubitačnije oružje protiv pešadije, karteč i šrapnel.

²⁸ Ramzija Gabrić, zam. političkog komesara čete, i Branko Jarić, delegat voda, takođe tvrde da je u selu bilo podosta neprijateljski raspoloženih stanovnika koji su sve do našeg povlačenja bili pritajeni, a onda se priključili neprijatelju i pokazali svoje pravo lice gadajući naše borce kamenjem a neki su čak zapucali iz pušaka. Po brigadnoj evidenciji, kod G. Predrijeva poginuli su: Petar čičak, r. 1924, Ada; Grga Ivković, r. 1925. Šabotica, i Lajčo Kopunović, r. 1920, Subotica. Jedan od njih, a po svoj prilici Lajčo Kopunović, poginuo je od ruke ustaškog izdajnika. (Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 47—I).

pretila opasnost da ostanu potpuno odsečeni i uništeni, četa je bila prinuđena da se povuče u šumu pored Drave. Nama su se priključili tek u Vaškoj.

Naši gubici iznosili su 4 poginula i 7 ranjenih.

Prema podacima iz komandi četa, neprijatelj je imao 308 poginulih i ranjenih. Naše je mišljenje da su neprijateljski gubici bili daleko veći, jer je neprijatelj napadao u gustim redovima i gomilama, gazeći preko svojih ranjenih i poginulih, dok su naši mitraljesci tukli neprekidnim dugim rafalima i prosto kosili njihove redove...«

— Ono što smo doživeli tu kod Gornjeg Predrijeva nismo imali prilike da vidimo čak ni na Kazuku kod Batine. Nemci su toga dana kidisali kao pomahnitali. Išli su kao drogirani... Naši mitraljezi i puškomitraljezi su ih prosto kosili, ali su oni i dalje srljali, gazeći preko svojih mrtvih i ranjenih drugova — pričaju Remzija Gabrić, zamenik komesara čete, i Branko Jarić, politički delegat voda. — Sva sreća što tu odmah nisu upotrebili tenkove. Ovako, imali smo prilike da im se poštено naplatimo za sva ona smrzavanja na snegu, za one duge iscrpljujuće marševe i sve one dotle nedozivljene muke na tom, tzv. virovitičkom mostobranu. Mi smo se povlačili organizovano, pod borbom, sa jedne uzastopne linije do druge, a oni su srljali kao podivljali. Kasnije smo saznali, od njihovih zarobljenika, da su im njihovi oficiri, uoči napada, govorili da smo im mi Titovi partizani još jedina prepreka na putu do Nemačkog Rajha i da im ne dozvoljavamo da izadu iz ovog »balkanskog pakla«...

— Bio sam tada u 1. četi 4. bataljona — priča Antun Imrić Ribar, nišandžija na teškom mitraljezu, danas penzioner u Subotici. — Naša četa se nalazila na jednoj pustari severno od G. Predrijeva, prema Dravi. Baš tih dana za komandira čete došao nam je neki Crnogorac, kojeg još nismo dobro upoznali, a ni on nas. Komesar čete bio je Dušan Jelić a politički delegat našeg voda Milan Jarić... Uoči nemačkog napada javio sam se dobровoljno u patrolu po zaledenim barovitim šumama na desnoj obali Drave. Ubili smo tom prilikom dve košute i jednog zeca. Napravili smo bogovski ručak za ceo naš bataljon. Nemačka artiljerijska vatra nije nam skoro ništa naudila jer smo imali dobro izradene bunkere i rovove punog profila. Sve do predveče Nemci su žestoko napadah na

naše položaje ispred sela. Našu četu su ostavili na miru. Tek kada su prodrli u selo i počeli da nam podilaze i sa te strane, napali su svom žestinom i na našu četu. Nikad ni pre a ni kasnije nisam imao prilike da naslažem toliko friceva ispred svoga mitraljeza. Teren je bio idealan, ravan, zasnežen, otkriven a oni su napadali i ,u buljucima i gustim kolonama. Mi smo se nalazili u bunkerima sa punim redenicima i šaržerima municije. Tu promašaja nije moglo biti. Međutim, Nemci se nisu obazirali na svoje gubitke, stalno su pridolazili novi ešelonii kolone. Počeli su da zaobilaze naše položaje sa oba kraja. Zaneseni borbom, nismo ni primetili da smo ostali gotovo sami sa delegatom našeg voda Jarićem. U jednom trenutku dobili smo vatru iz zgrade u kojoj se koji trenutak ranije nalazila naša komanda čete.

— Ribar, povlači se! Pohvataće nas žive! — začuo sam naredenje svoga delegata. Shvatio sam i sam da je ostalo samo nas nekoliko. Počeo sam da izvlačim svoj mitraljez iz bune-
ra, ali sam brzo shvatio da sa njim više ne bih daleko odmakao. Skinuo sam mu samo zatvarač i potrčao za svojim pomoćnikom Grgom Ivkovićem. Neprijateljski vojnici su pošli za nama. Već na domaku šume Grgu je sasekao neprijateljski rafal. Imao sam toliko vremena da zgrabim njegovu pušku i torbicu sa municijom. Ocenivši da ćemo im umaći, Nemci su otvorili besomučnu vatru. U nekoliko skokova i puzeći kroz sneg oko kojeg su vrcale olovne kuglice, našao sam se u šumi i pridružio se delegatu Jariću. Ubrzo smo sustigli i ostale iz naše čete. Cele te noći povlačili smo se pošumljenim terenima pored Drave i tek negde iza Sopja priključili se našem bataljonu. . .

— Da nije bilo Ribarovog mitraljeza, teško da bi se naša četa izvukla sa već skoro opkoljene pustare sa samo jednim poginulim i nekoliko ranjenih boraca — kaže i Milan Jarić, delegat voda. — čak je ispalо dobro što mi nismo blagovremeno obavešteni o povlačenju ostalih delova čete i time čvrsto prikovali za sebe sve one što su napadali s fronta. Ribar je onesposobio i ostavio teški mitraljez po mojem naređenju, jer je sasvim sigurno da bismo kasnije, kad smo se probijali iz okruženja, izgubili i njega i mitraljez. Nemcima smo ostavili samo neupotrebljiv mitraljez, bez zatvarača. Mi smo, međutim, bili zbog toga kritikovani...

»Nemci idu kao u šetnju. Naši ih tuku iz svih oružja. Krovne konstrukcije na kojoj je bio naš osmatrač više nema. Neznam da li je sišao i da li je ostao živ. Nemci su već na 200 metara. Postavio sam se iza jednog stabla i tučem mašinkom. Nedaleko od mene, iza jedne bukve stajao je Gabor Ivković. Čujem ga kako govorи:

— I ovaj je gotov, nanu mu njegovu... E, nećeš ni ti duго, majku ti švapsku. Tebe sam baš i čekao...

Kasnije sam saznao da ih je svojom poluautomatskom puškom desetericu poobaraо. Naši »maksimi« ih prosto kose...

Vidim da se naši pod vatrom povlače iz vodenice koja se dimi. Na desnom krilu Nemci samo što nisu uskočili u naše bunkere. Naši iskaču i povlače se prema šumi.

Nisam ni osetio kako nas je zimski sumrak već u potpunosti obgrlio. Oko sebe, tako reći, više ne vidim našeg borca. Tek po koji tu ili tamo iza nekog stabla. Kad sam došao sebi, svud ispred sebe video sam Nemce. Bez dvoumljenja povikao sam borcima da se povlače prema kanalu a zatim sam kao strela potrčao prema jednom šumarku. Tada sam razgovetno začuo glas na našem jeziku:

— Hvatajte živog onog, to je komesar!

Potrčao sam iz sve snage... Znači, među njima je bilo i naših izdajnika... Prebacio sam se preko mostića na kanalu a za mnom još četvorica naših boraca, među kojima je i Gabor Ivković. Zastali smo u šumi. Nigde naših. Ali nema ni Nemaca više. Noć se već uveliko spustila. Jedino što smo mogli da učinimo a da ne pogrešimo, bilo je da idemo uz Dravu prema zapadu. Tamo negde mora da su i naše jedanice. Ukoliko najđemo -na Nemce, razmišljam, povući ćemo se u šumu i nekako preći preko leda. Tamo preko su Rusi..,²⁹

Prelazak preko još nedovoljno zaledene Drave

»Uskoro smo stigli u selo Sopje i našli se među našima. Udaljenost između pustare i Sopja, koja u vazdušnoj liniji iznosi desetak kilometara, prevalili smo za 17 časova. Za to za-

²⁹ Dušan Jelić, *Ratni zapisi iz 8. vojvođanske brigade*, feljton objavljen u listu *Front*, 31. X 1975.

ista nisam našao nikakvo objašnjenje. Kada smo se kasnije postrojili pred Štabom bataljona sa gotovo čelom četom, dočekali su nas iznenadeni i razdragani kao da vide ljudе sa onoga sveta. Bili su nas otpisali. Takav izveštaj su već bili poslali u Štab Brigade.

Od boraca saznajem da su Nemci uspeli da uhvate mitraljesca Dina Malagurskog. Tukao je Nemce sve dok se nisu približili na desetak metara. Onda je izvadio zatvarač i skočio iz bunkera, ali je naišao na uperene nemačke puške. Dino je kasnije uspeo da pobegne od Nemaca. Vodnik Praljak je pokosio oko sebe desetinu Nemaca. Tukao je sve dok ga nisu bukvalno pregazili...

... Posle podne stižemo u neko mesto čije ime u onoj gužvi jednostavno nisam uspeo da zapamtim. (Verovatno je reč o Vaški — primedba N. B.)

Uskoro smo dobili neku mršavu večeru i jedva dočekali trenutak da se negde prislonimo i zaspimo... Rano izjutra, bez doručka, krećemo dalje. Koračamo po snežnoj pritini u dugačkoj zmijolikoj koloni. S nama se povlače i neke slavonske jedinice koje obezbeduju zbcg dece, žena i staraca. Na oko 3 kilometra iza nas odjekivala je žestoka puščana i mitraljeska vatrica. Štiteći našu odstupnicu, pod pritiskom Nemaca, to je mađarska Brigada »Petefi« vodila teške odstupne borbe. Paljba se čas približavala, čas udaljavala od nas.

Pred nama je zaleđena Drava. Nedaleko, uzvodno vidimo kako kolona okomito zavija na reku i prelazi preko leda. Tek kada smo stigli sasvim blizu, zapazili smo da je prelaz, u stvari delo ljudskih ruku. Naime, preko leđa se prostirao sloj slamme koja je bila zalivana vodom. Ta masa se na niskoj temperaturi odmah ledila, ali je zahvaljujući slami ipak ostajala gipka i elastična. Preko tog sloja prelazi reka ljudi, kola, naoružanja. U međuvremenu se taj prelaz pojačava novom slamom i vodom.

Međutim, upravo pre nas, noka pretovarena kola su neposredno uz obalu podlomila »mostnu traku«. Boreci su je brzo snašli i debelim građevinskim daskama premoščavali putotinu.

Neki rukovodilac je insistirao da se prvo prebace konji iz nekih ispregnutih kola. Konji su bili preplašeni i uznemireni. Nikako da priđu slabo utvrđenim daskama. Otinaju se od

boraca koji ih vuku. Tri kojna se nađoše u vodi... Grčevito frkéu, plivaju prema mostnoj tvorevini. Tamo ih zapravo vuku borci, ali im to ne uspeva... Gledam te nesrećne konje. Sav strah im je u očima. Led i dalje puca i nema im spasa.

Koča Nikolić, omladinski rukovodilac našeg bataljona, čovok krhkog i omanjeg rasta, odlučno rastera sve one koji su se mučili oko konja i otvara vatru na nesrećne životinje. Drugog rešenja nije bilo.

Posle toga evakuacija se nesmetano obavljala dalje. Vatra i borba petefijevaca i Nemaca bila nam je sve bliže. Na ponekim uzvišenjima blago valovitih obronaka već su se nazirale zelenkaste nemačke uniforme.. *

— Ledeni most preko Drave na oko dvadesetak kilometara istočno od Barča prvo su, izgleda, podigli civili koji su se povlačili sa virovitičkog mostobrana — tvrdi Antun Imrić Ribar. — Mi kada smo našli, samo smo ga još malo popravili dodavanjem šaše i slame i to neprekidno zahvali vodom koja se odmah mrzla i time stvarala povisoka zaledena masa iako Drava još nije bila sasvim zamrznuta i mestimično su po njoj plovile sante leda. Bio je to, doduše, veoma nesiguran »most« koji se ugibao pod našim nogama i naročito po nailasku naših zaprega, ali nam je to bilo jedino rešenje, jer bi nas proboj iz neprijateljskog okruženja koštao daleko većih gubitaka.

Kad smo se već prebacili na suprotnu obalu, komesar je zatražio nekoliko dobrovoljaca da se vrati nazad po neki preostali sanitetski materijal. Javio sam se bez razmišljanja i sa nekoliko drugova došao do tog materijala. Tek što smo ga natovarili na leđa i zakoračili na »most«, na obalu su izbili i Nemci. Potrčali su da nas pohvataju žive. Tada su i naši zapucali i omogućili nam da im se ponovo pridružimo.

Kod Barča smo ponovo ušli u sastav naše Brigade. Usput u jednom mađarskom selu prepunom izbeglica iz Podравine zanoćili smo po kućama. Za večeru su nam naši intendanti zaklali jedno goveče. Podelili smo ga zajedno sa izbeglim narodom. ..«

³⁹ D. Jelić, nav. delo.

Osma brigada je časno izvršila svoj zadatak

Na položajima zapadno od Cabune Osmu brigadu su srne-nili četvrta vojvođanska i delovi Petnaeste vojvodanske brigade. Odmah posle predaje svojih položaja, u ranim jutarnjim časovima, jedinice Osme brigade krenule su usiljenim maršem pravcem: Suhopolje—Gradina—Rušani—žlebina—Dijelka—Terzino Polje—Barč. Po prelasku Drave i po zapovesti Štaba 51. divizije, Osma brigada je dobila zadatak da posedne levu obalu Drave i obezbedi nesmetani prelazak ostalih jedinica 12. vojvodanskog korpusa i 3. armije. Radi izvršenja ovog zadatka, 1. bataljon poseda položaj za odbranu između kolskog i železničkog mosta. Drugi bataljon poseda desnu obalu Drave od železničkog mosta do kote 109, dok se 3. i 5. bataljon postavljaju u drugom ešelonu Brigade na pustarama Viktor i Tiškeš.

Devetog februara u 16 časova dva neprijateljska aviona pokušala su da bombarduju i ometaju povlačenje naših jedinica sa mostobrana. Odbijeni su snažnim dejstvom protivavionskog divizionala 3. armije. Isto tako, snažnim dejstvom naše zemaljske i protivkolske artiljerije odbijeni su i neprijateljski prednji delovi koji su sa nekoliko tenkova pokušali da ugroze izvlačenje naših zaštitničkih delova sa mostobrana kod Barča.³¹

U toku popodneva 10. februara, pošto je smenjena od Pete vojvodanske brigade, Osma brigada je izvršila pokret za Nad-dopšu, gde se razmestila radi odmora i sređivanja.

Tako se završila ova veoma teška i naporna etapa borbenog puta Osme vojvodanske udarne brigade, u kojoj je za ne-punih mesec dana Brigada imala, prema operativnim podacima, 47 poginulih, 55 ranjenih i 94 nestala, ili ukupno 196 boraca i rukovodilaca izbačenih iz stroja.

S obzirom na mesto i ulogu Brigade, naročito u toku povlačenja, zatim u odnosu na njeno brojno stanje koje je bilo iznad prosečnog (jedno od najvećih brojnih stanja u brigadama NOVJ) i konačno u odnosu na ostalih 11 brigada 12. vojvodanskog korpusa, koje su u prosjeku imale 376 boraca izbačenih iz stroja, Osma brigada je imala relativno najlakše gubitke na virovitičkom mostobranu, posebno u odnosu na broj poginulih. Ako se pri tome ima u vidu da se i veći broj »nes-

³¹ S. Savić, 51. vojvodanska divizija, Beograd 1974, 97.

talih« boraca naknadno i po grupicama probio iz okruženja, kao što se desilo sa 1. četom 4. bataljona ili sa 2. četom 3. bataljona, zatim sa nekim grupicama koje su se priključile slavonskim partizanima ili su se kao Sofija Miroslavljević vratili iz neprijateljskog zarobljeništva, onda su ti gubici bili još i manji.

Ako je osnovni kriterijum svakog uspešnog komandovanja da se izvrši postavljeni ratni zadatak uz što manje sopstvene i što veće neprijateljske gubitke — onda se to može sa punim pravom tvrditi za komandovanje u Osmoj vojvodanskoj brigadi, posebno u toku njenih borbi na tzv. virovitičkom mostobranu. To se konstatuje i u izveštaju štaba Brigade (Op. br. 82 od 11. II 1945) upućenom štabu 51. divizije odmah posle povlačenja sa mostobrana. U njemu se konstatuje da su borci i niže komande »sa punom žestinom izvršavale svoje dužnosti«, da je moral boraca, uprkos teškim uslovima ratovanja, bio na velikoj visini i da je »podizanju morala naročito doprinelo starešinsko osoblje«, ističući posebno pojedine četne i bataljonske rukovodioce, pa i članove štaba Brigade koji su u odlučujućim trenucima, stavljajući se na čelo svojih jedinica, uspevali da spreče paniku, zaustave iznenadne neprijateljske bočne napade kombinovane sa napadima neprijateljskih tenkova sa fronta i izvuku svoje jedinice iz kritičnih situacija. Upoređujući nedovoljnu vojnu spremnost i iskustvo naših boraca sa daleko nadmoćnjim i iskusnijim i tehnički opremljenijim neprijateljem, Štab Brigade u svom izveštaju zaključuje:

»Mada je Brigada mlada jer je vojničku spremu dobila pri pokretima i u neposrednim okršajima, ipak se pokazala sposobnom za izvršenjem postavljenih zadataka. I pored mnogih teškoća oko ishrane, obuće i odeće, jedinice su se držale dostoјno. Moral je bio jak.«

Govoreći o presudnoj ulozi starešina u kritičnim situacijama, zamenik političkog komesara Osme vojvodanske brigade Dušan Krajnović Dule je rekao:

— Bila je to posebna moralna obaveza svih nas starešina, naročito u kritičnim situacijama, kada je neprijatelj bio nadmoćniji i u ofanzivi. Smtaram da je to bio jedan od bitnih faktora visokog borbenog morala naših boraca i starešina. Time se može objasniti i činjenica da u našim redovima nije bilo panike, nereda i neorganizovanih poteza. I ovde, na viro-

vitičkom mostobranu, gde je neprijatelj napadao sa daleko nadmoćnjim snagama u ljudstvu i tehniči, između ostalog i sa 50 tenkova, naše su se jedinice planski i organizovano branile i povlačile sa položaja na položaj. Sve je funkcionalo onako kako treba: komandovanje, izveštavanje, snabdevanje, evakuacija i prihvatanje ranjenika...

U svim ovim borbama komunisti su prednjačili ličnim primarom i požrtvovanjem. Svaki član Partije znao je da vanpartičci posmatraju sve njegove postupke, počev od manjerke na kazanu, drugarstva, pa do borbenosti i požrtvovanja.

I u ovim odbrambenim borbama svakodnevno je tekao partijski i politički rad, putem kratkog usputnog saopštavanja najnovijih vesti sa Sremskog fronta, iz Bosne, o borbama naših i sovjetskih snaga kao i savezničkim operacijama. Sekretari partijskih celija u četama i baterijama i sekretari bata-Ijonskih biroa bili su u stalnom kontaktu sa komunistima i skojevcima. Svi naši napori bili su usredsređeni na što bolje izvršavanje borbenih zadataka, na podizanje i očuvanje borbenog morala boraca, drugarstva i dobrih međuljudskih odnosa boraca i starešina. U tome smo uspevali, pa je onda shvatljivo što smo uvek i bez borbenih iskustava primerno izvršavali svoje zadatke. Svako povlačenje i odstupanje je teška borbena radnja, ali mi smo je izvodili planski, žilavo, vesto i uporno, ne dozvoljavajući neprijatelju da nas okruži, odseče ili doveđe u bezizlaznu situaciju. Kasnije sam mnogo puta uporedio povlačenje neprijateljskih snaga počev od Batine, Bolmana pa sve do naše granice na zapadu. Tu je uvek bilo bežanja, nereda, panike, mnogo žrtava, ostavljenog i izgubljenog materijala i opreme ..

Postavlja se pitanje: kako je i pored tako visokog borbenog morala naših boraca neprijatelju pošlo za rukom da za relativno veoma kratko vreme postigne svoj cilj i likvidira virovitički mostobran?

Odgovore na ovo pitanje najbolje je dao Sreta Savić Kolja, komandant Divizije, u svojoj knjizi *51. vojvodanska divizija*. Navodeći na prvom mestu objektivne razloge kao što su: nedovoljna obučenost naših boraca u rukovanju novim tek primljenim, modernim sovjetskim naoružanjem, veliki broj no-

³² Dušan Krajinović, u *Sećanja komesara...*, 136.

vomobilisanog ljudstva, nedovoljna popuna protivtenkovskim sredstvima i potpuno odsustvo naših tenkova na mostobranu, jaka zima i mraz i slabo stanje u odeći i obući, velika zamo-renoSt i iscrpljenost naših jedinica u prethodnim marševima i ofanzivnim dejstvima u kojima su naše jedinice pretrpele znatne gubitke — general Savić navodi i neke subjektivne faktore. Tu je na prvom mestu odnos i procena prema velikoj izbočini kod Čadavice koja je neprijatelju pružala taktičko-operativne prednosti za udar u bok i pozadinu jedinica 51. divizije i 12. slavonske divizije, koje su se branile na širokom frontu sa samo dve brigade (ova poslednja na više od 20 km) bez ikakvih operativnih rezervi i odbrane po dubini glavnih odbrambenih pravaca. Umesto da se ceo front širine više od 50 km na istočnom sektoru fronta skrati i povuče na liniju s Adolfovac—Voćin—Kokočak sa jakim rezervama po dubini, ostaje se pri početnom rasporedu i od strane Štaba 12. korpusa pogrešno procenjuje da će neprijatelj glavni pravac svoga udara usmeriti preko čadavičke izbočine. Taj deo fronta je i najbolje posednut i utvrđen, dok se pravac preko Mikleuša i duž glavnih komunikacija preko Mikleuša i Podravske Slatine jedva i uzima u obzir. Na ovako pogrešnu procenu situacije o upotrebi neprijateljskih snaga uticala je, pre svega, slaba obaveštajna služba i rad naših obaveštajno-izviđačkih organa, zbog čega je neprijatelj postigao taktičko-operativno iznenadenje i početne odlučujuće uspehe. Ove greške lančano povlače i uplovljavaju i druge greške našeg komandovanja, kao što su: kordonski i pogrešan početni raspored i grupisanje naših snaga, neblagovremena i neadekvatna upotreba rezervi, posebno korpuskih, neaktivnost naše artiljerije itd.

»... Usled takve pogrešne procene usledila je i greška da se 12. divizija sa svega dve svoje brigade postavi na ovako važan pravac kojim je neprijatelj i uputio svoje glavne snage, ne ojačavši je ni jednim divizionom artiljerije (osim 4 topa pridodata iz 51. divizije), dok je u isto vreme Artiljerijska brigada 16. divizije bila u rezervi u rejonu Gačića i na levoj obali Drave ne ispalivši u toku trodnevnih završnih borbi ni jednu granatu. Kada se pored toga zna da su na ovom pravcu nastupale glavne neprijateljske snage jačine dve jake nemačke divizije (297. pešadijska i 7. SS), onda se moglo i očekivati da neprijatelj ovde izvrši brz probor, da tako reći pregazi je-

dinice 12. divizije i da brzim izbijanjem u rejon s. Voćin ugropi bok i pozadinu 12. korpusa, zbog čega se i 51. divizija morala odmah povući.

I najzad, 16. divizija, kao korpusna rezerva, nije iskorisćena u celini kao jaka udarna snaga za protivnapade na odlučujućim pravcima, i u pravo vreme, već je angažovana po dešovima na raznim pravcima, zbog čega i nije mogla doći do izražaja. Pored toga, njena Artiljerijska i Prva brigada za sve vreme uopšte nisu bile angažovane u borbi.. „³³

Na kraju svojih veoma kritičkih i samokritičkih razmišljanja, general Savić zaključuje da je povlačenje jedinica 3. armije izvršeno veoma uspešno, da su se sve naše jedinice na vreme i u najvećem redu prebacile preko Drave, da je olakšavajuća okolnost bila ta što smo kod Barča imali pontonski most i što je neprijatelj noću uglavnom mirovao i »što su svi štabovi dobrom organizacijom postupnog povlačenja svojih jedinica umnogome doprineli ovom uspehu«.

Ističući da je virovitički mostobran odigrao pozitivnu ulogu jer je sve do 9. februara vezivao za sebe jake neprijateljske snage, dakle, puna dva meseca, i time »doprinoeo da se početak velike nemačke protivofanzive u Madarskoj, planirane za 20. februar, odloži do 6. marta«, general Savić citira neka nemačka dokumenta iz kojih se nedvosmisleno može utvrditi koliko je neprijateljsko komandovanje bilo zabrinuto postojanjem našeg mostobrana kod Virovitice i mogućnošću našeg eventualnog usmeravanja prema Zagrebu, sa ciljem »razbijanja celokupnog hrvatskog fronta«. Otud nije ni čudno što je na ovaj sektor privučeno toliko neprijateljskih operativnih rezervi i što je došlo do konačnog likvidiranja tzv. virovitičkog mostobrana.³⁴

U našoj operativnoj dokumentaciji može se takođe pronaći dosta priznanja i pohvala držanju i samoinicijativi naših nižih štabova jedinica i komandi. Tako je u Operativnom dnevniku Štaba 51. divizije za dane 6—9. februara, kad se govori o kritičnoj situaciji kod Cabune, kada je zbog iznenadnog pro-

³¹ S. Savić Kolja, *51. vojvodanska divizija*, Bgd. 1974, 103.

³⁴ S. Savić Kolja, *51. vojvodanska divizija*, Bgd. 1974, 103.

dora neprijateljskih tenkova neke naše jedinice I borbene linije zahvatila trenutna panika, zabeleženo i sledeće: »Brzom intervencijom rukovodstva i članova ovog štaba (misli se na štab Osme brigade — prim. N. B.) nestaje panike i jedinice se vraćaju na svoja mesta. Front je ponovo pravilno obrazovan i Cabuna ostaje u našim rukama. Duž celoga divizijskog sektora borbe su neobično žestoke u kojima neprijatelj trpi neobično velike gubitke. Pred sam mrak napuštena je Cabuna i obrazovan je front na liniji Trošnovo Polje—Vesničke Lijije—Žiroslavlje..»³⁵

Na mnogobrojnim sastancima Partije i SKOJ-a, kao i na četnim i bataljonskim konferencijama koji su odmah posle povlačenja sa virovitičkog mostobrana održani u Barču i Nadđ-dopši izvršene su detaljne kritičke analize držanja svake jedinice i pojedinca u poslednjim borbama na mostobranu. Ne štodeći nikoga, borci i skojevci bez ustručavanja su kritikovali svaku pojavu malodušnosti, kolebanja, nepravilnosti u komandovanju, ali su isto tako isticali bezbrojne primere hrabrosti mnogih puškomitraljezaca, nišandžija na protivtenkovskim puškama, srčanosti i uspešnog komandovanja svojih starešina u kritičnim trenucima i sl.

Najviše priznanja na tim sastancima dobili su komandanti bataljona: Slavko Ivnik, Steva Tadić, Steva Bobocki, Lazar Manković, komandant Brigade Kovač, njegov zamenik Gligorije Matić, zamenici komesara bataljona Aleksandar Čalić i Obren Lapčević, zamenik komandanta bataljona Dura Miler, komandir čete Zijat Bukić te poginuli: komandir čete Petar Zlatić, zamenik komandira Nikola Utović, vodnici Lazar Zorić i Jakob Pecotić, komesar čete Ivo Ločarac, politički delegat Marko Jakovčević, desetari Stevo Perković, Anton Bošnjaković, Dragoljub Došenović i Mijo Tucaiković. Istican je podvig hrabrih protivtenkista Ivana Poljakovića, Ivana Dože i njihovog komandira Čovića, desetara šime Novića i dr.

»... Skojevska organizacija je kritikovala pojedine svoje članove koji su se pre vremena povukli dok nisu dobili na-ređenje za povlačenje... Bilo je reči i o štednji municije. Ističani su primeri izdržljivosti i hrabrosti mitraljezaca i puško-

³⁵ Arhiv VII, k. 1396, reg. br. 22—6.

mitraljezaca, a takođe i desetara i komandira vodova koji ostaju zadnji u povlačenju iza svojih boraca.

U zaštitnici, pri povlačenju, naročito se isticao 2. bataljon. Organizacija SKOJ-a predložila je 50 omladinaca i omladinki za pohvale i odlikovanja, a četnim aktivima je postavljen zadatak da prime u SKOJ sve one omladince koji su se pokazali dobro u borbi i zaslužuju da budu članovi naše organizacije...« — kaže se u izveštju Mihajla Veselinovića Recka, tadašnjeg sekretara Brigadnog komiteta SKOJ-a.*

U Naddopši Osma brigada ostaje na odmoru sve do 17. februara. Uporedo sa odmorom i sređivanjem, Brigada je izvodila intenzivnu vojno-političku obuku i uspostavila prisan i topao odnos sa mađarskim narodom.

Nakon sedmodnevnog odmora divizije 12. vojvođanskog korpusa dobijaju naređenje da se prebace u Baranju i da od bugarskih jedinica preuzmu odbranu leve obale Drave od njenog ušća u Dunav do jugoslovensko-mađarske granice. Bugarske jedinice rokirale su se dalje na zapad, prema Barču.

Po naređenju štaba 51. divizije. Osma brigada je 17. lebruara izvršila pokret iz Naddopše do Borjada sledećim pravcem: Sigetvar—Sentlarine—Bakša—Salanta. Štab Brigade sa artiljerijskim divizionom zanoćio je u Salanti, Prvi bataljon u Bakši, 2. u šiprazu, 3. i 4. u Regenju. Ujutru 18. februara, po lepom i topлом vremenu, nastavljen je pokret za Borjad. Na kraju dnevnog marša Štab Brigade sa komandom pozadine i artiljerijskim divizionom smestio se u Borjadu, 1. bataljon u Nađbudmeru, 2. bataljon u Viilanjkevesdu, 3. bataljon u Vilanjkevesd—Poča, a 4. bataljon u Hercegsentmartonu. Peti bataljon je u Naddopši rasformiran. Posle izdvajanja bolesnih i promrzlih boraca, brigada je sada imala svega 1.891 borca i 111 drugarica ili ukupno 2.002, što je najmanje brojno stanje od preformiranja u Subotici.

Po vedrom vremenu, u jutarnjim časovima 21. februara Osma brigada produžava i ujedno završava i svoju poslednju etapu marša do Baranje i u toku dana razmešta se na prostoriju: Gajić—Draž—Podolje. Pokret je izvršen pravcem: Bor-

³⁰ Mihajlo Veselinović, *Rad organizacije SKOJ-a u Osmoj VUB*, saopštenje na Savetovanju u Deliblatskoj peščari 24—26. X 1980.

jad—Nemetbolj—Nađnjarad—Udvar—Gajić—Draž, sa izuzetkom 4. bataljona, koji od Udvara skreće direktno za Podolje. Ostali bataljoni razmešteni su: 1. bataljon u Gajiću, 2. i 3. bataljon u Dražu, gde se smešta i Štab Brigade sa pozadinskim delovima. Artiljerijski divizion smešten je u Gajić, a jedan vod 2. bataljona poslat je na obezbedenje pontonskog mosta kod Batine.

I ovaj marš, dosta naporan, po klizavim i razvaljenim putevima južne Madarske, izveden je besprekorno i uz primernu marševsku disciplinu.